

ISSN 1998-6718

Мектептегі **ПСИХОЛОГИЯ** *в школе*

➤ *Определение самооценки личности*

➤ *Жеке тұлға дамуындағы отбасы
тәрбиесінің рөлі*

➤ *Орта буын оқушыларына арналған
психологиялық тренинг*

7 (204)
2025

Құрметті оқырман қауым!

Қолдарыңызға тиіп отырған журнал мектеп, мектепке дейінгі, арнайы, жоғары оқу орындары мұғалімдері мен оқытушыларына, жалпы оқырмандарға арналған. Журналға «Казпочта», «Ернұр пресс», «Евразия Пресс», «Эврика почта» және Post.kz сайты арқылы жазылған тиімді.

Жазылу ай сайын жүргізіледі.

Мекен-жайымыз:

050036, Алматы қаласы, Мамыр-2, 13-7.

№7(205), 2025
(Шілде-Июль)

МЕКТЕПТЕГІ ПСИХОЛОГИЯ ПСИХОЛОГИЯ В ШКОЛЕ

Журнал 2006 жылдың қаңтар-ақпан айынан бастап
қазақ және орыс тілдерінде шыға бастады.

Журнал издается с января-февраля 2006 года на казахском и русском языках
2011 жылдан бастап ай сайын шығады – С 2011 года выходит ежемесячно

(Республикалық ғылыми-теориялық және қолданбалы журнал – Республиканский научно-теоретический и прикладной журнал)

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

Р. БЕЙISOBA

Фребель әдістемесі арқылы балалардың сенсорлық
қабілетін дамыту3

A. AШABAEBBA

Оқытудың инновациялық модельдерінің психологиялық
ерекшеліктері7

Ч. Ж. ЛЮ ЮАНЬ, A. БУЛАТБАЕBA

Преодолевая границы: размышления о получении
магистерской степени в области педагогики в Казахском
национальном университете10

M. HYPЖAKIPOBA

Анкета по выявлению группы риска в классе14

Г. АЙТКОЖИНА

Определение самооценки личности подростка17

B. PAXИMETИЛДAEBA

Отбасы тәрбиесіндегі әке рөлі20

M. MYPЗAXMETOBA

Жеке тұлға дамуындағы отбасы тәрбиесінің рөлі27

Ж. HYPMAХAHOBA

Педагогтарға арналған психологиялық тренинг31

C. КУЛЖАБЕКОВА

Балаңыздың өзіңізге деген сенімін қалай оятасыз?34

Ж. XAMЗИНА

Оқушыларға арналған психологиялық тренинг39

B. БAҚTЫҒAЛИEBA

Орта буын оқушыларына арналған психологиялық
тренинг40

ҚҰРЫЛТАЙШЫ:

«Педагог LTD» ЖШС

Бас редактор –

Ақнұр ОЛЖАЕВА

Ғылыми редактор –

Маржан АХМЕТОВА

20. 05. 2010 ж.

ҚР Байланыс

және ақпарат

министрлігінде

қайта тіркеліп, №10964-Ж

куәлігі берілді.

Басылым индексі: 75487

Басуға қол қойылды

21. 07. 2025 ж.

Офсеттік басылым.

Тапсырысы: 320.

Редакцияның

мекен-жайы:

050036, Алматы қаласы,

Мамыр-2 ы/а, 13-7.

Тел/факс:

8 (727) 255-72-94.

Ұялы тел: 8 777 303 37 67.

Эл пошта:

pedagog-ltd@mail.ru

Сайт:

www.pedagogltd.kz

Журнал <<Print

House GERONA>>

типографиясында

басылды.

Алматы қаласы, Сәтбаев

көшесі 30А/3, 124.

Көркемдеуші және

беттеуші:

Нұрзат Раймқұлова

Редакциялық алқа: Редакционная коллегия:

М. Ахметова – редакция алқасының төрағасы, психол. ғ. д., проф.
(Алматы, «Қайнар» Академиясы)

О. Саңғылбаев – психол. ғ. д., проф.
(Алматы, ҚазҰПУ)

М. Перленбетов – психол. ғ. д., проф.
(Алматы, «Қайнар» Академиясы)

Б.Р. Кадыров - д.пс.н., профессор
(Узбекистан, Ташкентский филиал МГУ им. М.В. Ломоносова)

М.П. Кабакова – канд. психол. н., профессор
(Алматы, КазНУ)

Ш. Сатиева – психол. ғ. к., проф.
(Семей, «Семей ун-т»)

А.Х. Кукубаева – д. психол. н., проф.
(Кокшетауский унив. им. Абая Мырзахметова)

Б. Бейсекеева – педагог-психолог
(Астана қ.)

 Жарияланған материалдар редакцияның пікірін білдірмейді. Фактілер мен мәліметтердің дұрыстығына авторлар жауапты. Журналға шыққан материалдардың стильдік қателіктеріне редакция жауап бермейді. Қолжазбалар мен фотосуреттер рецензияланбайды және қайтарылмайды.

 Опубликованные материалы не отражают точку зрения редакции. Ответственность за достоверность фактов и сведений в публикациях несут авторы. Рукописи и фотографии не рецензируются и не возвращаются.

Главный редактор –
Акнур ОЛЖАЕВА
Научный редактор –
М. АХМЕТОВА

Журнал перерегистрирован в Министерстве связи и информаций РК.
Свидетельство №10964-Ж от
20. 05. 2010 г. Астана.
Подписной индекс: 75487

Подписано в печать 21. 07. 2025 г.
Печать офсетная.
Заказ 320.

Учредитель:

ТОО «Педагог LTD»

Адрес: 050036, г. Алматы,
Мкр. Мамыр-2, 13-7.

Тел. /факс: 8 (727) 255-72-94;
сот. т.: 8 777 3033767

Эл. почта: pedagog-ltd@mail.ru

Сайт: www.pedagogltd.kz

Дизайнер-верстальщик
Нурзат Раймкулова

Журнал напечатан в типографии
<<Print House GERONA>>
г. Алматы, ул. Сатпаева, 30А/3,
124-офис.

НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ!

Материалдарды компьютерде Times New Roman қарпімен теріп, көлемі 2 беттен аспайтын Microsoft Word бағдарламасында сақтап жіберіңіз. Мақала соңында автор туралы толық әрі нақты мәлімет болуы керек. Аты-жөнізді толық жазыңыз. Мақаланызға қосымша журналға жазылғандығыңыз жөніндегі **түбіртек көшірмесін** салғаныңыз жөн Түбіртектің түпнұсқасы өзіңізде қалсын. Ол журналды уақытысында алмаған жағдайда байланыс бөлімшесіне барып, талап етулеріңізге керек болады. Мақаланы мүмкіндігінше Интернет арқылы электронды поштаға (pedagog-ltd@mail.ru, aknur@mail.ru) жіберіңіз. Факс арқылы, бағалы хат арқылы да редакция мекен-жайына жіберулеріңізге болады.

ОБРАТИТЕ ВНИМАНИЕ!

Представляемые материалы должны быть напечатаны на компьютере и сохранены в формате программы Microsoft Word. Объем не более 2-х страниц. Сведения об авторе должны быть точными и полными. К высылаемому материалу приложить копию квитанции о подписке на журнал. Материалы отправляйте электронной почтой (pedagog-ltd@mail.ru, aknur@mail.ru), факсом или заказным письмом.

Ф. Фребель әдістемесі арқылы балалардың сенсорлық қабілетін дамыту

Р. БЕЙИСОВА

«Сенсор» сөзі латынның «Sensus» – «сезім», «түйсік», «қабылдау», «түйсіну қабілеті» деген сөздерінен шыққан. Дүниені тану түйсінуден, қабылдаудан басталады. Түйсігі мен қабылдауы мол адамның қоршаған дүние жайлы көзқарасы кең, жан-жақты келеді. Сөйтіп, баланың сенсорлық мәдениеті, оның түйсігі мен қабылдауының даму деңгейі ойдағыдай дамыған таным қызметінің алғы шарты болып табылады.

Фридрих Фребель (1782-1852) – неміс педагогы, мектепке дейінгі тәрбиенің теоретигі. Фридрих бала бақшасының құрылуын насихаттаған, балалар үшін тәрбиешілерді дайындаған және олардың жұмысының өзіндік әдісін әзірлеген. Фридрих балалардың даму процесінде ойынның үлкен тәрбиелік және білімдік мағынасын айтқан. Сенсорлық тәжірибелері сенсорлық эталонға ауысады.

Сенсорлық бөлік – орталық жүйке жүйесінің өрлеме нейрондардың ұштары болып табылатын бөлігі. Мысалы: көру аймағы, соматосенсорлық бөлік және т.б. Сенсорлық ес – сезім органдарына түсетін ақпараттарды сенсорлық өңдеудің өнімдерін өте қысқа уақыт бойында есте ұстауды қамтамасыз ететін гипотезалық ес жүйкешесі. Сенсорлық тәрбиеге екі ұғым кіреді: зер салып ойлау және ақыл-ой күштері. Сенсорлық даму: бала заттардың түсін, пішінін, мөлшерін және олардың кеңістіктегі орналасуын айырып қана қоймай, ұсынылған заттардың да түрін, пішінін дұрыс атай алады, заттарды мөлшеріне қарай сәйкестендіріп (үлкен, кіші, аз, көп) анықтай алады, және ол қарапайым пішіндерді бейнелеп, оларды берілген түске бояй алады. Бұл жастағы балалар заттардың белгілі бір эталондарға сәйкестігін көрсете алады. Әсерленушілік пен білуге құмарлық қаншалықты басым болғанымен, бұл жаста қабылдау әлі ұйымдаспаған. Әлі де мақсатты түрде қарау және көру, тыңдау және есту, т.б. қажетті біліктіліктері қалыптаспаған. Білім беру мекемелеріндегі қарапайым оқыту әдістемесі келесіден тұрады: «Біз ... алдымен бізді қызықтыратын зат жайында айтамыз, - деп жазады. Сенсорлық эталондар дегеніміз – қасиеттер мен қарым-қатынасының әр түрінің негізгі жеке түрлері жайлы қалыптасатын түсініктер. Бұлар түс, пішін, заттардың шамасы,

олардың кеңістіктегі орны, дыбыс күші, уақыт аралықтарының ұзақтығы, т.б. 5-6 жастағы балалардың сенсорлық эталондарды игеруі жеке геометриялық фигуралармен, түстермен танысудан басталады. Содан соң заттар арасында шама қатынасы туралы түсініктер қалыптасады. Мысалы, үлкен, кіші, ең кіші. Сонда жеке эталондармен олардың арасындағы байланыстарды, қатынастарды, белгілерін игереді. Балада қабылдау іс-әрекеттерін жетілдіру өзінің негізінде бұрыннан таныс заңдылықты, яғни сыртқы бағдарлау іс-әрекетінің қабылдау іс-әрекетіне айналады. Әр түрлі заттардың қасиеттеріне бола игерген сенсорлық эталондармен салыстыруға, теңестіруге бейімделеді. Модельдеу заттың формасын талдау тәсіліне айналады. Күрделі модельдеу қабылдаудың модельдеуші іс-әрекеттерін қалыптастырады. Музыка әуендерін және сөзді, дыбысты қабылдауда сенсорлық тәрбие ерекше мәнге ие болады. Суретті қабылдау үш бағытта өтеді:

1. Болмысының бейнесі ретіндегі суретке деген көзқарасы өзгереді;

2. Суреттің болмысының арақатынасын дұрыс белгілей білуі, яғни суретте не бейнеленсе соны көре білуі дами бастайды;

3. Суретті талдай білу, яғни оның мазмұнын түсінуі дами бастайды.

Қабылдаудың дамуымен байланысты баланың ойлауы және басқа да таным әрекеттері дамиды. Ерте сәбилік шақта ойлау заттық іс-әрекет процесінде жүзеге асса бұл кезеңде практикалық әрекетке байланысты дамиды. *Сенсорлық тәрбие* – балалардың белсенді ойлау қызметінің дамуына ересектердің мақсатты ықпалы. Ол қоршаған дүние туралы түсінікке жеңіл білімдерді хабарлауы, оларды жүйелеп отыруды, танымдық мүдделерді зияткерлік дағдылар мен іскерлікті қалыптастыруды, танымдық қабілеттерді дамытуды қамтиды. *Сенсорлық тәрбие* – адамның таным қабілетін дамытып, білім қорын игеруіне жол ашатын тәлім – тәрбиенің негізгі бір саласы. Сенсорлық тәрбие арқылы балалардың оқып білім алуына іс-әрекетін бағыттау – сана сезімінің дамуына, ғылыми негіздерін меңгеруіне бағыт-бағдар бере отырып жеке тұлғаны қоғамның өркениетті даму бағытына сай жан-жақты тәрбиелеудің құрамды бөліктерінің бірі.

М. Монтессори – оқушы түсінген кезде, біз осы затқа қатысты жұмысты орындауға мәжбүрлейміз. Оқушы оның мәнін түсінгенмен, ол өзінен талап етілетін жұмысты орындауда үлкен қиындықтарды бағынан кешіреді. Себебі, тәрбиелеуде бірінші маңыздылық факторы – түйсіктердің кемелденуінің болмауы». М. Монтессоридің әдістемесі бойынша сезім мүшелерінің дамуы үшін баланың өзі таңдайтын, өзінің ішкі келісімі бойынша, өз еркімен қатыса алатын іс-әрекет

түрлерін табу керек болады. М. Монтессори – қыздар мен ұл балаларды біріктіріп оқыту және тәрбиелеудің жақтаушысы. Оның «Балалар үйі», «Балалар бақшасы және жазуға, оқуға, санауға үйрететін мектеп» типі бойынша құрылған. Монтессори өз жұмысындағы басты мәселе – қабылдау мүшелерін дамыту деп білетін. Монтессори баланың сезімін тәрбиелеу мақсатында 40-қа жуық құралдар жасап шығарған. Монтессори балаларды тәрбиелеу мен дамытуда олардың жоғары қабылдағыштығы мен сезімталдық кезеңдеріне көп бағытталған. Монтессоридің ұраны: *«Мұны маған өзіме істеуіме көмектес»*. *«Маған жағдай жаса, мен өзім істеп-үйренемін»*. Дәл осы себепті сабақтың негізгі уақыты (75%) емін-еркін жұмыс істеуге бөлінеді. Әрбір бала өзі таңдауға құқылы. Егер оларды баланы тәрбиелеу мен оқытуда қолданбаса, олар мүлдем жоғалып кетеді. Бірақ сензитивті кезеңдер жеке болып табылады. Олар әртүрлі балаларда, әр кезде жүреді. М. Монтессори әр түрлі сензитивті кезеңдердің шегін көрсетуге тырысқан. Олардың әрқайсысының өтуі өте баяу бастаумен, жоғары интенсивтілік этапымен және әрдайым сезімталдықтың төмендігімен сипатталады. Олардың қатарына мыналар жатады:

- сөйлеудің даму кезеңі (туғаннан 6 жасқа дейін);
- тәртіпті қабылдау кезеңі (туғаннан 3 жасқа дейін);
- сенсорлық даму кезеңі (туғаннан 5,5 жасқа дейін);
- кішкентай заттарды қабылдау кезеңі (1,5 жастан 2,5 жасқа дейін);
- қозғалыс пен әрекеттің даму кезеңі (1 жастан 4 жасқа дейін);
- әлеуметтік дағдының даму кезеңі (2,5 жастан 6 жасқа дейін).

Бала өміріндегі сензитивтік кезеңдермен қатар Монтессори жас ерекшелік бойынша дамуды атап көрсеткен. «Бала құқықтарына берілген кепілдіктер туралы» Заңда қарастырылған, мұнда мүмкіндіктері шектеулі бала дегеніміз – «физикалық, ақыл-ой, сенсорлық (сезімдік) және (немесе) психикалық бұзылыстар салдарынан тыныс-тіршілігінің шектелуімен байланысты әлеуметтік көмекке, қорғауға мұқтаж және белгіленген тәртіпте мүгедектігі бар болып танылған бала» деп есептейді. *Сенсорлық тәрбие* – балалардың сенсорлық процесінің мақсатын жетілдіру, (сезінулерді, қабылдауларды, ұсыныстарды) дамыту.

Сенсорлық тәрбиенің мақсаты: балалардың сенсорлық қабілеттілігін қалыптастыру. Міндеттері:

- 1) Балалардың естілім жүйелерінің әсерлерін қалыптастыру;
- 2) Балалардың сенсорлық эталондар жүйелерінің әсерлерін қалыптастыру;
- 3) Балалардың танымдық пен практикалық әрекетте естілім және

сенсорлық эталондар жүйелерінің әсерлерін өз бетінше қабылдауды қалыптастыру.

Дидактикалық ойындар арқылы тәрбиеші балалардың сенсорлық тәрбиені жүзеге асырып, танылатын үрдіс дамытады (білуге құмарлық, қарапайым көріністерде өзара байланысты түсіну және т.с.с.). Тәрбиеші ойынды ойлау, сөйлеу, қиял, ес, қоршаған өмірді кеңейту және бекіту әдістер ретінде қолданады». Дидактикалық ойындардың мағынасы қоршаған болмыста (табиғат, адамдар, олардың ара қатынастары, тұрмысы, еңбегі, қоғамдық өмірлері, оқиғалары және т.б.). Ф. Фребель «Тәрбиелеудің мақсаты балаларды ерте жастан қоғамдық орында ғана немесе бір мамандыққа үйрету ғана емес, оларды жеке тұлға ретінде дамуына мүмкіндік беру керек» дейді.

Ф. Фребельдің балабақшасы: Баланы нәресте шағынан дұрыс жетілдіру үшін Фребель алты «сыйлық» жасауды ұсынды.

Бірінші сыйлық – доп. Доп шағын, жұмсақ, алуан түске – қызыл, сары, жасыл, көк, күлгін (яғни, кемпірқосақтың барлық) түсіне және аққа боялған жүннен тоқылғаны жөн. Әрбір допшар жіптен тұрады. Анасы балаға доптың алуан түсін көрсете отырып, оны түстерді айыра білуге жаттықтырады. Шарды жан-жаққа қозғалта отырып, тиісінше «алдыға-артқа», «жоғары-төмен», «оңға-солға» деген ұғымдарды санасына сіңіріп, ана балаға кеңістік жайлы түсінік береді. Шарды алақанында көрсетіп және жасырып, тиісінше «Доп бар – доп жоқ» деген сөздермен демей отырып, баланы мақұлдаумен және теріске шығарумен таныстырады.

Екінші сыйлық шағын ағаш шар, текше және цилиндр (шардың диаметрі, цилиндрдің табаны және текшенің жақтары бірдей). Осылардың көмегімен бала заттардың әртүрлі формаларымен танысады. Текше өзінің формасымен және орнықтылығымен шарға қарама-қайшы болып келеді.

Үшінші сыйлық – сегіз шағын текшеден құрастырылған бір текше(-текше екіге, оның әрбір жартысы төртке бөлінген). Осы сыйлықтың көмегі арқасында бала тұтас зат және оның бөлшектері туралы түсінікке ие болады деп есептеді.

Төртінші сыйлық: «кубтарды біріктіру» сегіз табаққа бөлінген текшелер, (балалардың құрылыс жұмыстарына қабілеттерін дамытуға арналған);

Бесінші сыйлық: «текшелер мен призмалар» 27 кішкентай текшеге бөлінген текше, олардың тоғызы кішірек бөліктерге бөлінген.

Алтыншы сыйлық: «текшелер, бағандар, кірпіштер» 27 текшеден тұратын текше, оның 7-і ұсақ бөліктерге бөліп қарастырды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Кожевникова, В. Дары Фребеля: современный подход: [принципы педагогики теоретика дошк. воспитания Ф. Фребеля] / В. Кожевникова, Ю. Карпова // Обруч: образование, ребенок, ученик. - 2015. - №1. - С. 20-21
2. Смирнова, Е. Фридрих Фребель: система дидактических игр / Е. Смирнова // Дошкольное воспитание. - 2006. - №3. - С. 79-81.
3. Флегонтова, Н.П. Детский сад Фридриха Фребеля / Н.П. Флегонтова // Ребенок в детском саду. - 2003. - №3. - С. 36-41.

Оқытудың инновациялық модельдерінің психологиялық ерекшеліктері

А. АШАБАЕВА

Қазіргі кезде қандай да болмасын білім беруде бағыттар шығарылып, мектептер, лицейлер, гимназиялар өз бағдарламаларын жариялағанмен, барлық ұстаздарды, пән мұғалімдерін, әдіскерлерді дәстүрлі оқыту шеңберінен шығу ұмтылысы, оқу процесінде жаңа ізденіс біріктіруде.

Оқыту моделі материалды баяндау негізі болып табылады (оқу процесінің моделі), оның негізгі белгісі – ол оқушылардың қызметі, ал оны мұғалім ұйымдастырады. Оқыту моделі ұғымы дидактикалық даярламаларды қорытады, біріктіреді және дидактикалық ізденісті сипаттауға көмектеседі.

Оқыту моделінің қосымша сипаттамасына: уақыт кеңістігіндегі кезең жүйелілігі; өзара іс-әрекетінің сипаты (мұғалім-оқушы) және қиымал принциптері (оқушы қызметіне мұғалімнің көзқарасы); күтілетін нәтижесі (моделдің педагогикалық бағыты) жатады.

Дәстүрлі сабақ – ол барлық сынып оқушыларымен толық сабақ өткізу. Дәстүрлі сабақта мұғалім жаңа сабақ материалына сүйене отырып, оны қайталайды және оның нәтижесін бағалайды. Сондықтан дәстүрлі оқыту репродуктивтік сипаттама алады, білім беру мен іс-әрекет әдістері оқушыларға дайын түрінде беріледі.

Жалпы оқытуды дамыту әдістерін екі бағытқа бөлуге болады.

1. Үлгілі өлшеулі тапсырмаларға жету, берілген үлгілерді тиімді қабылдауды ұйымдастырудағы дәстүрлі оқытуды жаңашылдандыру.

Оқу процесін жаңарту – дәстүрлі дидактикалық тапсырмаларына бағытталған репродуктивтік оқытуды **«технологиялық»** процесс деп ұғыну, толық жүйелі баяндалғаны күтілетін нәтиже;

2. Оқушыларды бір мақсаттық қалыптасқан шығармашылыққа, ойлау, іс-тәжірибе, ролдік және еліктеу үлгілері мен жаңа тәжірибені меңгеру қабілеттерін дамыту арқылы оқу процесіне инновациялық ықпал жасалынады. Осы бағытпен оқу моделдерін дайындауға байланысты.

- **Оқыту-оқу-ізденіс, зерттеу қызметтерін ұйымдастыру;**

- **Оқыту-оқу-ойын, үлгілеу қызметтерін ұйымдастыру;**

- **Оқыту-белсенді пікір алмасу** – шығармашылық пікірталасты ұйымдастыру.

Инновациялық дидактикалық ізденістерге оқыту деңгейінде ұстаз-басшы, режиссер, ұйымдастырушы, оқу процесіне қатысушы-оқушылардың танымал шындықпен, басқа адамдармен пікір алысу ретінде құрылады.

«Инновациялық оқыту» – ол оқу және оқыту қызметтерінің процесі, әлеуметтік және мәдени ортада инновациялық өзгерістерді ынталандырады. Осындай білім беру процесі бар дәстүрлерді қолдай отырып, жеке адам және қоғам алдындағы проблемалық жағдайларды шешуде ынталандырады. (Кларин М.В.)

Инновациялық оқыту – білім берудің ерекше түрі, дәстүрлі оқытудың баламасы. Ол екеуінің арасындағы негізгі айырмашылығы: болашаққа деген көзқарастары әр түрлі.

Дәстүрлі оқыту «қайталанатын жағдайларда ерекшелерді қабылдауға бағытталған, ал инновациялық оқыту «жаңа жағдайларда даму қабілеттілігін бірлесе шешуді ойластырады»

ЮНЕСКО-ның «Жаңа технология мен еңбекті жаңаша ұйымдастырудағы білім беру талаптары» жобасын талдағанда, ғылыми болжам жұмысында келешекте жеке тұлға мектепте төмендегі біліктілік пен дағдыны алуы керек.

Іскерлігі. Қозғалысы және шығармашылдығы, ойлау және іс-әрекет дербестігі.

Ынтымақтастығы. Құрамды және мақсатты басқалармен қарым-қатынасы.

Ұжымдағы жұмысы. Жұмыс тобындағы өзара қатынас, пікірталас.

лас және жеке топтық жұмыстар түрінің орнына кеңінен пайдалану – ол қазіргі мектепке тән сипат.

Өзара оқыту. Жалған және шын тәлімгерлік кеңес беру.

Бағалау. Оқушының өз жұмысына және сыныптастарына баға берудегі біліктілік тәжірибесін кеңейту талап етіледі.

Қабілеттілігі. Ауызшаны, жазбашаны, компьютерді жақсы меңгеру және оқи, тыңдай білу, алған мәліметтерінің мағынасын дұрыс түсініп айтып беру. Қисынды ойлай білу. Қисынды дәлелдерді пайдалана отырып, жалқыдан жалпыға, жалпыдан жалқыға әдістемелерін ұсыну және бағалау. Қазіргі мектепте есте сақтау мен жатқа айту мағынасы талап етіледі.

Келелі мәселені шешу. Келелі мәселені қарқынды шешу, басқа да шешімдерді таңдаудағы үзіліссіз тәжірибені қажет етеді.

Мәліметтерді қабылдау және пайдалану. Керекті мәліметтерді таңдау, олардың шығу негізін білу, шешім қабылдарда оны мақсатты пайдалану.

Жоспарлау. Мақсатын қою, жоспар мерзімін белгілеу, жұмысты орындаудың негізін анықтау.

Оқу іскерлігі. Жаңа білімді меңгерудегі когнитивті және қобалжу дағды қабілеттілігі.

Көпмәдениетті дағдылары. Тілі, қабілеттілігі және бағалау жүйесінің айырмашылығына қарамай түрлі мәдениет өкілдерімен жұмыс істеуді білу.

Педагогикалық дамуда бірнеше оқыту түрлері бар, олар: **дәстүрлі инновациялық және болжамды.**

Бірінші түріне қазіргі жағдайда оқушының нақты қызметінің құрылымы тән. Екіншісіне – іздене-оқу, зерттеу, ойнау-оқу, қызмет үлгісі, оқыту ортасымен пікір алысуды ұйымдастыру моделдері кіреді. Үшіншісі – дидактикалық жоспарда дайындалған оқыту моделі түрлері берілген: сезімталдық, түрлі мәдениет саласымен көпдеңгейлі және көпрелді пікір алысу.

Инновациялық оқыту технологиясының негізгі шарттары:

Уақыт көлемінде жүйелі оқыту;

Таным себептерін ынталандыру;

Даму мазмұны;

Оқыту ортасының сипаттамасы;

Оқытуды «жалғастырушы» оқушы мен оқытушының ролдік қарым-қатынасы;

Қамтамасыз ету техникасы және қамтамасыз ету технологиясы.

Қорытындысы.***М. Кларин төмендегі қызмет кезеңдерін көрсетеді.***

1. Оқушылардың анықтау қызметінің бір жиынтығы арқылы және тілеген мөлшерде оқушылардың білімін анықтауды жоспарлау;

2. Анықтап білу – ол оқушының алдағы уақыттағы танымдылық қасиетін, қабылдау іргелеуін анықтау. Оның ішінде әр оқушы жуықтау емес өте нақты айқындықты білу керек;

3. Дайындық бөлімі: оқытудың тиісті нәтижесін «бағдарлау» және тәрбие берудегі керекті әсерді жинақтауды қамтамасыз етуді таңдау;

4. Белгіленген жоспарды іске асыру: оқыту шарттарын ұйымдастыру.

Интерпретациясы: алдыңғы белгіленген мөлшердегі өлшеммен нәтижелерін салысыра бағалау, тапсырманы біртіндеп қиындату арқылы жүйелі, кезең деп тест алу.

Преодолевая границы: размышления о получении магистерской степени в области педагогики в Казахском национальном университете

**Чжу Жань ЛЮ ЮАНЬ,
А.А. БУЛАТБАЕВА**

Аннотация

В процессе учёбы в чужой стране каждое обсуждение на лекциях, каждое академическое взаимодействие, каждое столкновение культур становятся яркими звёздами, освещающими мой путь к магистерской степени по педагогике в Казахском национальном университете. Этот опыт не только обогатил меня знаниями, но и позволил в полной мере оценить силу образования и очарование межкультурного обмена. Образование перестало быть абстрактной идеей и превратилось в динамичную. Здесь я увидел, как образование способно изменить жизни людей и способствовать прогрессу общества. Межкультурное взаимодействие научило меня, что несмотря на то, что мы приходим из разных стран и культурных наша тяга к знаниям и любовь к образованию объединяют нас. Сила образования может преодолеть границы и соединить различные культуры и души.

Аңдатпа

Шет елде оқып жүрген жолымда, әрбір сабақтағы талқылау, әрбір ғылыми ауыстыру және әрбір мәдени толқын, педагогика ғылымдарының магистрі дәрежесін алу үшін Қазақ Ұлттық Университетіндегі жарқын сәттер хақында. Бұл тәжірибе бойынша менің білім алуға ғана емес, сонымен қатар, тәлімдік құдіреті мен кросс-мәдени қарым-қатынас қызметінің түсінігін қалыптастыруға қол жеткіздім. Тәлімдік тақырыптық идеялардың құрамында, ұлттарды қатыстыратын салада болды. Мен бұл жерде педагогиканың адамдардың өмірін қалай өзгертіп, қалай қоғам көшін қолдайтындығын көрдім. Кросс-мәдени қарым-қатынас деген ұлттардың әр түрлі болуына қарамастан білім алуға деген құштарлық ортақ ерекшелік екенін түсіндім. Педагогиканың күші ұлтаралық шекараларды ашып, түрлі мәдениет пен жан-дүниелерді бірге қатыстыруында.

Abstract

In my journey of studying in a foreign land, every classroom discussion, every academic exchange, and every cultural collision is like a bright star, illuminating my path to a Master's degree in Education at the Kazakh National University. This experience has not only enriched me with knowledge but also allowed me to deeply appreciate the power of education and the charm of cross-cultural communication. Education is no longer an abstract concept but a vibrant and borderless field. Here, I have witnessed how education can change people's lives and promote social progress. Cross-cultural communication has taught me that despite our different nationalities and cultural backgrounds, our pursuit of knowledge and love for education are universal. The power of education can transcend borders and connect different cultures and souls.

Когда я впервые ступил на землю Казахстана, моё сердце было наполнено чувством незнакомости и ожидания. Незнакомым было всё на этой земле: от языка и культуры до еды и обычаев. А ожидание было связано с предстоящим академическим путешествием и неизвестными вызовами. Казахский национальный университет привлёк меня своей долгой историей и выдающейся академической репутацией. С любовью к образовательному делу я выбрал здесь обучение на магистерской программе по педагогике.

На лекциях в Казахском национальном университете я словно попал в новый мир знаний. Программа по педагогике была разнообразной и включала в себя такие области, как анализ образовательной политики, образовательная психология, образовательные технологии и многое другое. Каждая лекция была своего рода интеллектуальным столкновением, где преподаватели, обладающие глубокими знаниями и уникаль-

ным стилем преподавания, направляли нас на размышления о сущности и будущем образования.

Помню, на лекции по анализу образовательной политики профессор подробно рассказал о процессе реформирования образования в Казахстане. Он не только представил контекст и цели политики, но и направил нас на анализ проблем и вызовов, возникающих в процессе её реализации. В классе были студенты из разных стран, и все активно делились опытом образовательной политики своих стран. Такие межкультурные дискуссии были для меня чрезвычайно полезны. Я понял, что образовательная политика не существует в вакууме, а вливается множеством факторов: социальных, экономических, культурных. Благодаря этим обсуждениям я научился рассматривать проблемы образования с более широкой точки зрения и окрепла моя решимость внести свой вклад в развитие образования.

В курсе образовательной психологии мы изучали, как понимать потребности и поведение учащихся. Профессор использовал анализ кейсов и групповые обсуждения, чтобы мы глубже поняли особенности учащихся разных возрастных групп. Один раз наша группа обсуждала кейс о подростке в периоде бунта. Проанализировав семейный background, school environment и психологию студента, мы предложили несколько возможных решений. Этот процесс не только развил мои навыки анализа и решения проблем, но и заставил меня больше обращать внимание на индивидуальные различия учащихся, понять, насколько важно индивидуализировать и гуманизировать образование.

Казахский национальный университет привлекает множество международных академических мероприятий благодаря своей выдающейся академической репутации. Здесь мне посчастливилось принять участие в нескольких международных научных семинарах, которые не только расширили мои академические горизонты, но и предоставили возможность для глубокого общения с учеными со всего мира.

Кроме международных семинаров, Казахский национальный университет регулярно проводит различные академические лекции, приглашая известных ученых со всего мира для того, чтобы они поделились своими исследованиями и академическими идеями. Эти лекции не только предоставляют студентам возможность близко познакомиться с ведущими учеными, но и вносят новые идеи и вдохновение в академические исследования.

Однажды университет пригласил финского ученого в области образования, который провел увлекательную лекцию на тему «Успех финской образовательной модели». Финская система образования известна во всем мире благодаря своему высокому качеству и инновационности. Этот ученый подробно рассказал о ключевых принципах финского образования, включая методы обучения, ориентированные на студента,

акцент на индивидуализированное обучение и подчеркивание профессионального развития учителей.

Во время лекции он привел конкретные примеры и данные, чтобы продемонстрировать, как Финляндия смогла достичь высокого качества образования благодаря этим принципам. Он отметил, что финская система образования сосредоточена на развитии творческих и критических способностей учащихся, а не только на передаче знаний. Учителям предоставляется большая свобода в процессе обучения, что позволяет им разрабатывать содержание курсов и методы преподавания в соответствии с потребностями и интересами студентов. Такой подход к обучению не только повышает активность студентов в учебе, но и развивает их способность к самостоятельному обучению.

После лекции я провел с этим ученым углубленную беседу. Я задал ему вопросы о том, как применить финские образовательные принципы в других странах и как осуществить подобные образовательные реформы в условиях ограниченных ресурсов. Он терпеливо ответил на мои вопросы и поощрил меня попытаться использовать опыт Финляндии в своих исследованиях. Эта лекция вдохновила меня, и я начал думать о том, как интегрировать финские образовательные принципы с практикой образования в Китае, чтобы найти подходящий путь для реформы образования в Китае.

Эти академические лекции не только познакомили меня с самыми передовыми образовательными идеями и исследованиями в мире, но и пробудили мой большой интерес к исследованиям в области педагогики. Каждая лекция была подобна пиршеству знаний, предоставляя мне богатые академические ресурсы и источники вдохновения. Благодаря этим лекциям я постоянно обновлял свою систему знаний и еще больше определял направление своих будущих исследований.

Мой опыт обучения в Казахском национальном университете дал мне более глубокое понимание образования. Образование – это не только передача знаний, но и обмен и интеграция культур. В эту эпоху глобализации образование должно преодолевать границы, преодолевать культурные барьеры и готовить специалистов с международным видением и межкультурными навыками.

Через обучение и жизнь в Казахстане я глубоко ощутил важность межкультурной перспективы в исследованиях образования. Разработка образовательной политики должна учитывать социальные потребности в контексте разных культур, образовательная практика должна уважать культурные различия учащихся, а исследования образования должны использовать опыт и методы разных стран. Такой межкультурный подход не только дал мне более полное академическое понимание, но и заставил меня больше ценить культурное разнообразие и толерантность на практике.

Я полон ожиданий в отношении своего будущего исследования и практики. Я хочу вернуться в Китай и применить свои знания и опыт, полученные в Казахстане, чтобы внести свой вклад в развитие образования в Китае. В то же время я хотел бы продолжать участие в международных образовательных проектах и внести свой вклад в развитие образования во всем мире.

Опыт получения магистерской степени по педагогике в Казахском национальном университете – это незабываемая глава в моей жизни. Эта часть моего пути не только принесла мне значительные академические достижения, но и научила меня ценить межкультурное взаимодействие. Я глубоко осознал силу образования и очарование межкультурного обмена, что только укрепило мою решимость внести свой вклад в образовательное дело. Я убежден, что этот опыт окажет глубокое влияние на мои будущие исследования и практику, и будет вдохновлять меня на дальнейшие шаги в области образования.

Анкета по выявлению группы риска в классе

М. НУРЖАКИПОВА

Анкета содержит 45 вопросов, разделенных на 3 поданкеты. Содержание анкеты учитывает следующие параметры: учеба (вопросы 1-3), дисциплина (4-6), общественно-трудовая активность (7-9), отношения с классом (10-12) и асоциальные проявления (13-15).

При проведении анкеты недопустимо специально выискивание недостатков и подчеркивания отрицательного в поведении ученика.

Анкета №1:

1. Интересно ли тебе на уроках?
2. Стремишься ли ты узнать новое по школьным предметам?
3. Пытаешься ли ты найти ответ, если что-то непонятно?
4. Пытаешься ли не опаздывать на уроки?
5. Стремишься ли вести себя так, чтобы не получить замечания?
6. Переживаешь ли, если приходится по какой-либо причине пропускать уроки?
7. Сам ли стираешь себе рубашки?
8. Принимаешь ли участие в трудовых делах класса?
9. Помогаешь ли дома по хозяйству?

10. Совершая что-либо, задумываешься ли, как оценит это класс?
11. Пытаешься ли поддерживать класс, если его мнение не совсем совпадает с твоим личным интересом?
12. Тревожит ли тебя, какое о тебе мнение в классе?
13. Употребляешь ли иногда спиртные напитки?
14. Куришь ли ты?
15. Приходилось ли убегать из дома?

Анкета №2:

1. Приходилось ли тебе пропускать уроки без уважительной причине?
2. Занимаешься ли на уроке посторонними делами?
3. Были ли случаи, когда приходил на урок неподготовленным?
4. Приходилось ли в кабинете завуча или директора держать ответ за плохое поведение в школе?
5. Случалось ли быть участником драки в школе?
6. Доводилось ли помогать проводить классные или школьные мероприятия?
7. Бывали ли случаи, что ты сбежал с классных мероприятий?
8. Пытался ли избегать общественных поручений?
9. Пробовал ли остаться в стороне, когда проводились сборы, диспуты, уроки мужества и т.д.
10. Приходилось ли делиться самым сокровенным с ребятами, которые не учатся в школе?
11. Случалось ли с нетерпением ждать часа, когда можно уйти из школы к другим ребятам?
12. Участвовал ли в делах, которые шли бы вразрез с интересами ребят твоего класса?
13. Старался ли избежать драки в школе, если представлялась такая возможность?
14. Можешь ли ты устоять, если представляется возможность присвоить чужую, но нужную тебе вещь?
15. Мучает ли тебя совесть за то, что приходилось лгать?

Анкета №3:

1. С полной ли отдачей ты работаешь на уроке?
2. Выполняешь ли ты домашние задания?
3. Связываешь ли получение знаний в школе со своим будущим?
4. Вежлив ли ты с взрослыми вне школы?
5. Во время ли возвращаешься вечером с улицы домой?
6. Считаешь ли с мнением родителей?
7. Проявляешь ли инициативу в проведении интересных дел в классе?
8. Выбирали ли тебя в актив класса?
9. Делаешь ли какое-либо полезное для класса дело?
10. Стремишься ли авторитет у ребят своего класса?

11. Хочешь ли иметь много друзей в своем классе?
12. Стараешься ли отстаивать честь своего класса?
13. Приходилось ли объясняться по поводу своего поведения в милиции?

14. Бывал ли у вас дома инспектор (участковый) по причине плохого поведения на улице?

15. Встречаешься ли с ребятами, которые не работают и не учатся?

На каждый вопрос могут быть три варианта ответа: да, нет, иногда.

Обработка результатов сводится к следующему: каждый ответ оценивается баллом +1, -1, 0 (иногда).

Подсчитывается алгебраическая сумма баллов (N) по данному параметру. При $N > 6$ учащийся по данному параметру относится к благополучным. Другие результаты определяют уровень запущенности ученика.

Характеристика уровней (по итоговой сумме)

Сумма баллов по параметру	Уровень педагогической запущенности	Итоговая сумма баллов
$6 > N > 3$	I – Начальный уровень трудновоспитуемости	$30 > N > 15$
$3 > N > 0$	II – Дезорганизаторы	$15 > N > 0$
$N < 0$	III – Особо трудные	$N < 0$

Уровень, качества личности (признаки)

I уровень: отдельные конфликты; неустойчивость, случайность отклонений в поведении; отдельные пробелы в общем развитии (успеваемость удовлетворительная, иногда чередуются 2 и 5); ярко проявляется какой-либо недостаток; нестандартность характера; слабая самокритичность и требовательность к себе.

II уровень: не восприятие педагогических воздействий; эгоцентричность; негативное отношение к школе; проблемы в умственном развитии; проявляются 2-3 серьезных недостатка, устойчиво взаимодействующих между собой; завышенная самооценка; уровень требований к другим, больше чем к себе.

III уровень: противодействие воспитательному процессу; поведение на грани правонарушения; негативное отношение к школе, к сверстникам, к нормам морали; ярко выраженная отрицательная направленность; пробелы в умственном, нравственном, волевом развитии; болезненная психика; обостренное самолюбие, странности; требовательность к себе отсутствует.

Анкета по выявлению группы риска

Вопросы	Анкета №1			Анкета №2			Анкета №3		
	Да	Нет	Иногда	Да	Нет	Иногда	Да	Нет	Иногда
1									
2									
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									
11									
12									
13									
14									
15									

Группу риска среди учащихся составляют от 20 до 40% школьников:

- социально запущенных;
- плохо образованных;
- невоспитанных;
- отстающих в развитии;
- имеющих отклонения в интеллекте и в эмоциональной сфере.

В группу риска объединяются курильщики, наркоманы, любители чувственных удовольствий, нарушители общественного порядка.

Определение самооценки личности подростка

Г. АЙТКОЖИНА

Задачи:

- овладение методами коррекции самооценки и своих личных качеств;
- диагностирование уровня самооценки подростками;
- выработка у учащихся более объективной самооценки.

Оборудование: ручки, памятка для каждого учащегося, бланк тестирования.

Ход беседы.

Интерес человека к себе, к своему внутреннему миру издавна являлся предметом особого внимания. Ваш возраст – это время второго рождения личности. И рождение это, увы, не обходится без сложностей. Наверняка вы страдаете от непонимания со стороны взрослых, от смятения чувств, противоречивости интересов, стремлений.

Интерес к своему «я» – к своим особенностям, возможностям, способностям – в каждом возрасте проявляется по-разному, на каждой ступени жизни обогащается новым содержанием. Самосознание – сложный психический процесс, особая форма сознания, которая характеризуется тем, что оно направлено само на себя. Важной стороной самосознания является самооценка. И сегодня мы поговорим о вашей самооценке.

А что вы понимаете под понятием «самооценка»?

Самооценка – это оценка человеком самого себя: своих качеств, возможностей, способностей, особенностей своей деятельности. Самооценка формируется в единстве двух факторов:

- знания человека о себе;
- и того, как он воспринимает и оценивает эти знания.

Самооценка может быть правильной или ложной, высокой или низкой, устойчивой или неустойчивой. Отличительной чертой адекватной самооценки является дифференцированная самооценка: человек четко осознаёт и выделяет те сферы жизни, в которых он силен, может достигнуть высоких результатов, и те, где возможности его ограничены. Уровень самооценки влияет на все поступки человека. Чаще всего самооценка личности бывает занижена, то есть реальные возможности человека выше, чем представления человека о своих возможностях.

Скажите, а задаете ли вы себе вопросы типа «Какой я?», «А как я выгляжу в глазах окружающих?», «А что они думают про то, как я выгляжу?», «Я красивее остальных или нет?».

Я думаю, что подобные вопросы вы задаете себе очень часто. Ведь одним из «новшеств» подросткового возраста является то, что оценка себя, своей внешности почти целиком и полностью базируется на мнении окружающих. Причем не каких попало «окружающих», а сверстников. Именно в подростковом возрасте чаще всего возникает патологический страх физического недостатка. Предметом данного страха может быть все что угодно, начиная от формы носа и ушей и заканчивая ростом. Кстати, именно рост может быть началом комплекса внешности. Девочек в этом смысле гораздо больше волнует общее телосложение: длина ног, величина груди, объем талии. Все это должно соответствовать принятым стандартам, и малейшие отступления от нормы – предмет настоящих страданий.

Скажите, можете ли вы сами рассказать о своей самооценке. Какая

она у вас? Предлагаю вам с помощью диагностики определить уровень самооценки каждого из вас.

Тест – «Определение уровня своей самооценки».

1. Как часто Вас терзают мысли, что Вам не следовало бы что-то говорить или делать?

1) очень часто – 1 балл;

2) иногда – 3 балла.

2. Если Вы общаетесь с блестящим и остроумным человеком, то:

1) постараетесь победить его в остроумии – 5 баллов;

2) не будете ввязываться в соревнование, а отдадите ему должное и выйдете из разговора – 1 балл.

3. Выберите одно из мнений, наиболее Вам близкое:

1) то, что многим кажется везением, на самом деле, результат упорного труда – 5 баллов;

2) успехи зачастую зависят от счастливого стечения обстоятельств – 1 балл;

3) в сложной ситуации главное – не упорство или везение, а человек, который сможет одобрить или утешить – 3 балла.

4. Вам показали пародию на вас. Вы:

1) рассмеетесь и обрадуетесь тому, что в вас есть что-то оригинальное – 3 балла;

2) тоже попытаетесь найти что-то смешное в вашем партнере и высмеять его – 4 балла;

3) обидитесь, но не подадите вида – 1 балл.

5. Вы всегда спешите, вам не хватает времени или вы беретесь за выполнение заданий, превышающих возможности одного человека?

1) да – 1 балл; 2) нет – 5 баллов; 3) не знаю – 3 балла.

6. Вы выбираете духи в подарок. Купите:

1) духи, которые нравятся Вам – 5 баллов;

2) духи, которым, как Вы думаете, будут рады, хотя Вам лично они не нравятся – 3 балла;

3) духи, которые рекламировали в недавней телепередаче.

7. Вы любите представлять себе различные ситуации, в которых Вы ведете себя совершенно иначе, чем в жизни?

1) да – 1 балл; 2) нет – 5 баллов; 3) не знаю – 3 балла.

8. Задевает ли Вас, когда ваши друзья добиваются большего успеха, чем Вы?

1) да – 1 балл; 2) нет – 5 баллов; 3) иногда – 3 балла.

9. Доставляет ли Вам удовольствие возражать кому-либо?

1) да – 5 баллов; 2) нет – 1 балл; 3) не знаю – 3 балла.

10. Закройте глаза и попытайтесь представить себе 3 цвета:

1) голубой – 1 балл; 2) желтый – 3 балла; 3) красный – 5 баллов.

Подсчет баллов:

50-38 баллов. Вы довольны собой и уверены в себе. У вас большая потребность доминировать над людьми, любите подчеркивать свое «я», выделять свое мнение. Вам безразлично то, что о вас говорят, но сами вы имеете склонность критиковать других. Чем больше у вас баллов, тем больше вам подходит определение: «Вы любите себя, но не любите других». Но у вас есть один недостаток: слишком серьезно к себе относитесь, не принимаете никакой критической информации. И даже если результаты теста вам не понравятся, скорее всего, вы «защититесь» утверждением «все врут календари». А жаль...

37-24 балла. Вы живете в согласии с собой, знаете себя и можете себе доверять. Обладаете ценным умением находить выход из трудных ситуаций, как личного характера, так и во взаимоотношениях с людьми. Формулу вашего отношения к себе и окружающим можно выразить словами: «Доволен собой, доволен другими». У вас нормальная здоровая самооценка, вы умеете быть для себя поддержкой и источником силы и, что самое главное, не за счет других.

23-10 баллов. Очевидно, вы недовольны собой, вас мучают сомнения и неудовлетворенность своим интеллектом, способностями, достижениями, своей внешностью, возрастом, полом... Остановитесь! Кто сказал, что любить себя плохо? Кто внушил вам, что думающий человек должен быть постоянно собой недоволен? Разумеется, никто не требует от вас самодовольства, но вы должны принимать себя, уважать себя, поддерживать в себе этот огонек.

Повысить самооценку вполне реально, хотя это часто довольно медленный процесс. Вот несколько советов, которые помогут вам не переступить порог заниженной самооценки (каждому раздается памятка).

1. Прекратите сравнивать себя с другими людьми. Всегда будут люди, у которых чего-то больше, чем у вас и есть люди, у которых этого меньше, чем у вас. Если вы будете заниматься сравнениями, то всегда будете иметь перед собой слишком много противников, которых вы не можете превзойти.

2. Прекратите ругать и порицать себя. Вы не сможете развить высокий уровень самооценки, если повторяете негативные высказывания в отношении себя и своих способностей. Коррекция самооценки прямо связана с вашими высказываниями о себе.

3. Принимайте все комплименты и поздравления ответным «спасибо». Когда вы отвечаете на комплимент чем-то вроде: «да ничего особенного», вы отклоняете этот комплимент и одновременно посылаете себе сообщение о том, что не достойны похвалы, формируя заниженную самооценку. Поэтому принимайте похвалу.

4. Старайтесь общаться с позитивными и уверенными в себе людьми, готовыми вас поддержать. Когда вы окружены негативными людьми,

ми, которые постоянно подавляют вас и ваши идеи, ваша самооценка понижается. С другой стороны, когда вас принимают и поощряют, вы чувствуете себя лучше и ваша самооценка личности растёт.

5. Сформируйте список ваших положительных качеств и почаще к нему обращайтесь!

Упражнение «Я в лучах солнца» (рефлексия). Переверните памятки, нарисуйте солнце, в центре круга напишите «Я». И вдоль каждого луча напишите свои положительные качества. Количество качеств соответствует количеству лучиков.

- Какие чувства вы испытывали, выполняя задание?

- С какими трудностями вы столкнулись? Как вы думаете, почему?

Я надеюсь, что вы периодически будете возвращаться к памятке и к «своему портрету в лучах солнца». Положительные эмоции тесно связаны с понятием «адекватная самооценка». Успехов!

Отбасы тәрбиесіндегі әке рөлі

Б. РАХИМЕТИЛДАЕВА

Бала есейген сайын оған әкесімен қарым-қатынас маңыздырақ бола бастайды және 6 жасынан бастап оның рөлі ептеп бірінші орынға шыға бастайды. Анасының құзіреттілігі – киіндіру, тамақтандыру, жылылық пен ыңғайлылықты қамтамасыз ету; ал үлкен істерді жүзеге асыру – үйге жөндеу жұмысын жүргізу, отбасылық көлікті немесе басқа техниканы жөндеу, зияткерлік әңгіме жүргізу – бұл әкесінің айрықша құзіреті. Әрине, қазіргі заманда ата-аналар рөлдерін айырбастап алады, бірақ дәстүрлер қалыспайды.

Әке белгілі бір мінез-құлық көзін, сенімділік пен сыйластық үлгісін көрсетеді. Әке – тәртіп пен реттіктің белгісі. Әкесінің беделінсіз өсіп келе жатқан бала тәртіпсіз, әлеуметтік жат қылықтарды істеуші, ересектер мен балаларға қатысты қарым-қатынаста ашушаң болып өседі. «Әке – дүние, еңбек және техника туралы танымдардың көзі болып табылады, ол болашақ мамандыққа бағытталуға ықпалын тигізеді және әлеуметтік пайдалы мақсаттарды құрайды». Тек қана әке бала бойында жігерлілік пен топтық басымдылыққа қарсы шығу қабілетін қалыптастыра алады. Баласы анасына қаншалықты байланып қалған болса, айналасындағылардың агрессиясына қарсы тұруда барынша төмен белсенділік танытады. Бала әкесіне жақындығы төменірек болса, баланың өзін бағалауы төмендеу болады, рухани және әлеуметтік құндылықтармен салыстырғанда материалдық және жеке құндылықтарға көбірек көңіл бөледі.

Әкесінің жеке қасиеттері, соның ішінде балаларына деген махаббаты да кіреді, баланың дамуына мағыналы түрде әсер етеді. Әке махаббаты баласына жалғызбасты ананың толыққанды қамтамасыз ете алмайтын эмоционалды-психологиялық жайлылығын сезінуге мүмкіндік береді. Әке махаббаты ұлы мен қызын балаларға және қоршағандағыларға деген ер адамның махаббатын қалай көрсететіндігіне үйретеді. Әкесіз және әкесімен өскен балаларды салыстырғанда әкесіз өскендердің құштарлықтың төменгі деңгейімен, қобалжулық деңгейі жоғары болатындығы анықталған. Оларда невротикалық белгілер жиі кездеседі. Әкесінің жоқтығы оқуда және балалардың өзін сыйлауында теріс әсер етеді. Суық әкелердің балалары ұялшақ, үрейленгіш болып келеді, олардың мінез-құлқы бейәлеуметтік болады. Керісінше, әкесімен эмоционалдық жақындық балаға жағымды әсер етеді. 6 жастан 11 жасқа дейінгі әкелері өсірген ұл балаларды аналарымен өмір сүретін ұлдармен салыстырғанда әкелермен тұрған ұл балалардың өмірдің әр түрлі жағдайларына тез бейімделетіні анықталған. Әкесінің қызын мақтан етуі өте маңызды, оған сен қандай әдемісің деп айтып отырғаны абзал, өскен соң ол өзінің сыртқы бейнесінен қысылмайды, ер адамдармен қарым-қатынаста үйлесімдірек болады. Оның үстіне әкесінің бейнесі қыз баланың өзіне таңдаған өмірлік досының – жас жігіттің типажына әсерін тигізуі мүмкін: ол өзінің таңдағанын әкесінің бейнесімен салыстырады, әсіресе, егер бақытты отбасында өссе.

Ұл бала өзін еркек ретінде өзі достық қатынаста болған ұлдар мен еркектердің үлгісі арқылы тани бастайды. Ол өзіне ұнамайтын нәрселерден үлгі ала алмайды. Егер әкесі үнемі шыдамсыз және ашушаң болса, ер бала қоғамда ғана өзін ыңғайсыз сезінеді, сонымен қатар басқа ұлдар мен еркектердің ортасында да қысылады. Мұндай ұл бала анасына жақын және оның әдеті мен мүдделерін қабылдайды. Егер баласы әкесін ұнатпаса, онда еркектің мінез-құлқында баланы қабылдамау байқалғаны. Тіпті ол дұрыс сөздер айтса да, бәрібір дауысы, сөйлеу мәнері мен көзқарасы білдіріп қояды. Әке өсиеті мен тәлім-тәрбиесінің маңызы ерекше. Қанша дегенмен, жүрегі жұмсақ аналарымыз кейде тым еркелетіп жібергенде, әкенің салмақты сөзі ауадай қажет болып жатады.

Бүгінгі өмірде ер адамның тәрбие рөлінде алатын орны аз. Отбасын асырау мақсатымен балаларына тәрбие беруге уақыт тапшылығы қоғамның ащы шындығы. Балаға анасының жылы сөзімен қатар әке қолдауы да керек екені белгілі. Сондықтан тәрбиеде ана мейірімі мен әке қаталдығын тең ұстағанымыз жөн-ау. Бұл ойымды пайғамбарымыздың мына бір хадисімен бастамақпын. «Әкесінің баласына қалдырған ең үлкен мұрасы-оны жақсы тәрбиелеуі» дей отырып, бала тәрбиесінің маңызды екенін атап көрсеткен. Баласын оқытып, күнін көре алатындай мамандық иесі етіп қалдыру, балаларды жақсы көріп, оларға көңіл бөлу, үйленер жасқа келгенде баласын үйлендіру, баласына ат қою, ба-

ласын сау етіп өсіру бұлар әкенің басты міндеттерінің бірі. Кей уақытта бала әкесіз өсіп, анасының тәрбиесінде болады. Алайда, баланың жігіт болып өсуі немесе қызға тән кейбір қасиеттерін бойына жинап өсіру әйел адамның күнәсі емес. Баланың өмірінде болып жатқан әртүрлі жағдайлардың бәрі баланың ақыл-ой, санасына байланысты. Бала тек өз санасына қарай тірішілік етеді, ер адам оны қанша өзінің отбасының тәрбиесіне сай етіп өсірем десе де, бала өз қалағаны, өз ойлағаны бойынша өсіп-жетіледі. Дегенмен, дұрыс бағытқа бағдарлау көп жағдайда әкеге байланысты. Ары қарай өмір теңізінде кез болар қиындыққа төтеп беру де, суға кету де осы бағыттың нәтижесін бермек.

Қазіргі таңда өзекті мәселелердің бірі ретінде отбасының құрылымы өзгеріп, оның мүшелерінің саны азайып, әсіресе онда бала саны да кемуі түскені анық. Әсіресе, қоғамда болып жатқан әлеуметтік, экономикалық, мәдени және саяси жаңғырулар мен әртүрлі қоғамдық сипаттағы және әлемдік деңгейдегі ақпарат алмасулар отбасы мүшелерінің арасындағы тұлғааралық қарым-қатынас сипатына да өз әсерін тигізіп отырғаны белгілі. Бүгінгі нарық жағдайында ата-аналардың көпшілігінің жұмыс бастылығы бала уақытының көбін енжар тәрбиешілермен өткізуге алып келіп отыр. Бүгінде қалалық отбасына тән бала тәрбиесі келесі ерекшеліктермен шартталып отыр: отбасында балалардың көбісі күннен санап көбейіп отырған ажырасулардың нәтижесінде әкесіз немесе анасыз өсуде; теледидар, жеке бөлме, т.с.с. өркениеттің жетістіктері, әсіресе талаптардың материалдық құндылықтармен өлшемденуі балалар мен олардың ата-аналарының арасындағы қарым-қатынас процесін қиындата, күрделендіре, тіпті шиеленістіре отырғаны белгілі.

Бүгінгі күні отбасы жайлы мәселелер көптеген ғылым салаларының зерттеу нысаны ретінде қарастырылып келеді. Бұл ғылыми зерттеулерде отбасы ұғымының мазмұны ашылып, оның құрылымы, функциясы, ондағы мүшелердің өзара қарым-қатынасы және оған қатысты мәселелерді шешуде көптеген тұжырымдамалар ұсынылды. Бұл ғылыми тұжырымдамалар қазіргі кезде ғылым саласында өз орнын тауып, практикаға енгізілуде. Жоғарыда атап көрсеткендей, тұлға дамуында отбасы мәселесіндегі қарым-қатынас ерекше рөл атқарады. Осы отбасылық қарым-қатынастың нәтижесінде тұлғааралық байланыс орнығып, өзара мәміле қалыптаса отырып, тұлғалық үйлесімді дамуда жетекші факторлардың бірі болады.

Қазіргі таңда әкенің рөлі қалай болса да ананың рөлінен кем болмауы керек. Бұл жағдай тек әр адамның жауапкершілік сезіміне тәуелді болып келеді. Себебі, қазіргі таңдағы жаһандану жағдайында, әсіресе еуропалану уақытында ұлттық құндылықтарымыз арқылы баланы тәрбиелеу басты мәселелердің бірі болып отырғаны белгілі. Отбасылық дағдарыстардың белең алуы көп жағдайда еліктеушілік қасиетімізге байланысты екені ешкімге күмән туғызбас. Сондықтан бала тәрбиесіндегі мәселе-

лер, әсіресе отбасылық өмірге тұлғаның дайындығы ғылыми тұрғыда негізделуі керек. Бұл жағдайлар жоспарланбаған сәбилердің дүниеге келуінен, жас отбасылардың дағдарыс жағдайларының, жауапсыздық сезімдердің алдын алуға мүмкіндік беруі тиіс.

Психологтар бала тәрбиесінде, әсіресе ұл баланың келешегіне әкенің ықпалы қажет екенін айтады. Ол үшін әке ұлымен сәби кезінен бастап дос болуы керек: «Әкесіз өркениет жоқ. Осы себепті әкелер қоғамдағы өз орындарын қайта иеленулері қажет. Қоғамның құрылуы әкелерден басталады. Оны шешудің бірнеше жолы бар: отбасы проблемалары бойынша зерттеулер жүргізу; қоғамдағы ерлердің рөлін әке ретінде де, азамат ретінде БАҚ, кино арқылы арттыру; бала бойындағы тұлғалық қасиеттерді қалыптастыруда әкенің рөлі жоғары екенін көрсету; психологиялық тұрғыда үлгі тұтуға болатын отбасыларды насихаттау; «Жас отбасылар мектебі», «Болашақ әкелер мектебі», т.б. курстарын ашу керек». Сонымен қатар сарапшылар отбасылық құндылықтар, шаңырақтағы отағасылардың міндеті мен мақсаты, аналық міндеттер, бала тәрбиесі, аталар мен әжелердің рөлі, т.б. туралы газет-журналдар шығаруға ұсыныс айтты. Қазақстанның Психологтар ассоциациясының өкілі Нина Настичтің мәлімдеуінше, халықаралық статистикада Жер шарында бақытты адам жоқтың қасы. Бақытты болудың шарттары бала бойына бесіктен сіңуі қажет. Сондықтан ұл мен қыз тәрбиесінің екі түрі болуы керек: «Қазіргі қоғамда отбасылық, білім, тәрбие, медицина, ғылым, т.б. салаларда дағдарыс байқалады. Ал дағдарыс дегеніміз отбасылық тәрбиеден басталады емес пе? Адамдар арасындағы қарым-қатынаста өзімшілдік шарықтау шегіне жетті. Бірақ өзімшілдік адамдардың белгілі бір деңгейге дейін жетуіне үлкен ықпал етеді, сол үшін де қажет. Ер-кектердің тәрбиесіндегі маңызды жайт: 0-3 жас аралығында балаға әке қажет емес, 3-8 жас аралығында әке баланың сенімді досына айналуы тиіс, 7-18 жаста – тәлімгері, 20 жастан кейін баланы тәрбиелеудің қажеті жоқ. Ол – ендігі дайын өнім. Оны өзгерту мүмкін емес».

Әке – ұрпақ иесі, панасы, айбары, үй басшысы және асыраушысы және тәрбиешісі. Жеті атадан санағанда екінші ұрпақ. Ол тек бір отбасы ғана емес, ауыл, ру қамқоршысы, үлкен-кішіге бірдей азамат, ел ағасы ретінде көрінеді.

Әр отбасы – жеке мемлекет. Бұл мемлекеттің іргетасын қалаушы, оны басқарушы, отағасы – әке. Отбасының рухани, материалдық жағынан құлдырамай, мықты болуы әкеге байланысты. Ұлы күш пен сабырлықтың иесі болып табылатын – әке. Әке өсиеті мен тәлім-тәрбиесінің маңызы ерекше.

Әке – әулет басшысы, отбасы мүшелерінің тірегі, асырап сақтаушысы, қамқоршысы. Отбасындағы бала тәрбиесінде әкенің орны ерекше. Әке үйі барлық балалары үшін «үлкен үй», «қара шаңырақ» деген киелі ұғымдармен сыйлы да құрметті. Әке тәрбиесі арқылы, ұл мен қыз ба-

лалардың өздеріне тән мінез-құлықтарын ерекше сергектікпен қалыптастыратындығы да анық. Әсіресе, ұл бала үйдегі де, сырттағы да ер адамға қажет тағылымдарды, көбінесе әкесінен үйренуге ұмтылады. Сондықтан да, әке тәрбиесі дұрыс та, мейірімді болу керек. «Әке көрген оқ жонар, шеше көрген тон пішер», - деп бекер айтпаса керек.

Әкенің мінез-құлқы, өзгелермен қарым-қатынасы, өнер-білімі ұл баланың көз алдындағы үлгі-өнеге алатын, соған қарап өсетін нысанасы. Қазақта біреудің баласы жақсы, өнегелі азамат болса: «Оның әкесі немесе атасы жақсы кісі еді, көргенді бала екен, өнегелі жерден шыққан ғой», - деп мадақтайды. Отбасында ұлдар әкелері немесе аталарының бойындағы қасиет пен өнерін үйреніп өскен. Шығармашылықта, ақындықта танылған жас баланың тәрбиесіне аса назар аударылған. Ата өнерін ұрпағының қууы, оны мирас етуі қазақ отбасыларында жиі кездесетін дәстүр.

«Әкесінің баласына қалдырған ең үлкен мұрасы – оны жақсы тәрбиелеуі» дей отырып, баласын оқытып, күнін көре алатындай мамандық иесі етіп қалдыру, балаларды жақсы көріп, оларға көңіл бөлу, үйленер жасқа келгенде баласын үйлендіру, баласына ат қою, баласын сау етіп өсіру – бұлар әкенің басты міндеттерінің бірі.

Кей уақытта бала әкесіз өсіп, анасының тәрбиесінде болады. Алайда, баланың жігіт болып өсуі немесе қызға тән кейбір қасиеттерін бойына жинап өсуі де осыдан. Баланың өмірінде болып жатқан әр түрлі жағдайлардың бәрі баланың ақыл-ой, санасына байланысты. Дегенмен, дұрыс бағытқа бағдарлау көп жағдайда әкеге байланысты. Ары қарай өмір теңізінде кез болар қиындыққа төтеп беру де, суға кету де осы бағыттың нәтижесін бермек.

Жеке тұлға дамуындағы отбасы тәрбиесінің рөлі

М. МҰРЗАХМЕТОВА

Отбасылық тәрбие, отбасының тұрмысы қазіргі кезде өте өзекті мәселе ретінде тек қана ата-ананың ісі ғана емес, жалпы мемлекеттік іс екені анық. Әлеуметтану ғылымында «отбасы» ұғымы үш аспектіде қарастырылады.

1. Адамның әлеуметтік өмірі басталатын және оны әлеуметтендірудің негізгі факторларының бірі болып табылатын алғашқы әлеуметтік топ;
2. Қоғамда қабылданған ұстанымдар, нормалар ережелер негізінде

өмірдің түрлі жақтарын бақылайтын және қадағалайтын әлеуметтік институт;

3. Барлық мүшелерінің нақты статустарымен рөлдері анықталған әлеуметтік жүйе.

Отбасында бала тәрбиелеу өте маңызды мәселенің бірі. Бала тәрбиелеу тек жанұяға ғана емес, қоғамға да қатысты. Әрбір жанұя қоғам алдында жауапты. Елімізде баланы оқыту мен тәрбиелеу мақсаты нақты, айқын қойылған. Мұны әрбір ата-ана білуі тиіс. Отбасындағы тәрбие бір жақты емес, жан-жақты, әр тарапты ерекшелігі бар, өсу, даму, процесі бар педагогикалық мәселе. Жеке тұлғаның қалыптасуына жаңа таныстармен араласуы, өз қатарынан қалмауы үлкен әсерін тигізеді. Оның бойында әлеуметтік ортамен араласуы барысында көпшілікке тән түйсіктер дами бастайды. Істеген ісіне жауап беруі сияқты қасиеттері дами түседі. Балалық шақ жас жеткіншектің сүйіспеншілік және игі қасиеттерінің түзілуінде ең басты кезеңдердің бірі. Әрбір ата-ана өз баласының ақылды, ар-ожданды, интеллектісі дамыған бала болып өсуін қалайды, бірақта күнделікті тәжірибеден көріп отырғанымыздай, бала дамуы қанша кітап оқығандығынан емес, үздіксіз еңбектенуімен сипатталады. Әрине, бұл сәтте ата-ана баланың әрдайым жанында болып, өзінің шексіз махаббатымен баласының таянышы, ақылшысы, сырлас досы да, әділ сарапшысы да болуы тиіс. Ұл мен қыз тәрбиесіндегі отбасының әсерін, отбасындағы жандардың өзара қарым-қатынасының, бала тәрбиесін дұрыс ұйымдастырудың жолдарын қарастырып отыру. Наркомания, алкоголизм, түрлі ағымдар етек алып тұрған бұл замандағы балалардың дұрыс тәрбие алуы өте күрделі де, маңызды мәселе. Әр баланың отбасында өзіндік орны болады. Отбасындағы ағайындылардың бір-біріне деген қарым-қатынасы, бауырмалдылығы, эмоционалдық сезімдері, ілтипат-ықыластары, олардың жаны мен қанының бірлігіне, тұтастығына негізделген. Қандай отбасы болмасын ондағы балалардың әрқайсысы бір төбе, әрқайсысы да осал еместігі, әрбір ата-ананың көңіл көкжиегінде болатындығы белгілі. Жас ұрпақты тәрбиелеу жүйелі заман талабына сай қоғамдық өмірде болып жатқан өзгерістерге байланысты. Әрине, бұл жерде отбасының маңызы зор. Отбасы адамзат өмірін тербеткен ұя болса, «Баланың бас ұстазы-ата-анасы». Бұлар балаға отбасының қыры мен сырын, тылсым дүниенің жұмбақтарын танытып, тағылымға, талғамға, әдептілікке үйретіп, баулуы маңызды. Себебі отбасы таным бесігі, отбасы үлгі өнеге бастауы. Ұл баланың тәрбиелі, ұлтжанды, үлкенді құрметтеп, кішіге ізет көрсететін азамат болып өсуі үшін ата-ананың дұрыс тәрбие беруі өте маңызды. Ал, қыз бала

ибалы-инабатты, тәрбиелі, ақылды, мейірімді, қоршаған ортасында, құрбы-құрдастарының арасында қадірлі де құрметті бойжеткен болып өсуі үшін ата-ана оның ақылшысы, сырласы, жанашыры бола білуі тиіс. Қыз бала – болашақ ана ал, ұл бала – болашақ шаңырақ иесі. Олардың зиялы азамат, халқының патриоты болып өсуі баршамыз үшін үлкен қуаныш болары хақ. Бала өмірдің гүлі, бұл дүниеде бала күлкісінен тәтті, таза, пәк еш нәрсе болмаса керек. Осы пәктікті сақтап қалу әрбір ата-ананың қолында. Мектеп қабырғасында жүргенде, мектеп бағдарламаларында, отбасында баланы тәрбиелеудің ең жақсы тәсілдерін іріктеп алып ұсыну.

Қоршаған ортаның жеке адам дамуындағы ықпалын көптеген ғалымдар зерттеген (Л. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, Б.Г. Ананьев және т.б.). Баланың әлеуметтік ортамен өзара әрекеті оның дамуындағы негізін анықтайды. А.С. Макаренконың сөзімен айтсақ: «Бала тұлғасының қалыптасуы отбасының өмір сүру тәсілімен, тәжірибені қабылдау сипатына тәуелді». Баланың өмірге келгендегі алғаш көретін адамы өзінің ата-анасы, отбасы. Отбасының әрбір мүшесі дара тұлға болғандықтан, бір-бірінің дамуына едәуір ықпал жасайды. Отбасындағы баланың тұңғыш, ортаншы, кенже болып келуі оның тұлғалық дамуына, белгілі бір мінез-құлықтарының қалыптасуына өз әсерін тигізеді. Әрине бұл ата-ананың тәрбиелеу ерекшелігіне де байланысты. Әр отбасы өзінше бір мемлекет. Отбасының әрбір мүшесінің атқаратын қызметі бар. Бала тұлғасының дамуы нақты отбасындағы жеке қатынастарға тікелей тәуелді екенін байқауға болады. Үйдің үлкені кішілерге ізет көрсетіп, қамқоршы болады. Ал, кішілері үлкендерін құрметтеп, оларға еліктеп отырып, оның мінез-құлық моделіне ұқсауға тырысады. Әр бала отбасының мүшесі ретінде өзінің психологиялық статусын игереді. Отбасындағы статус туралы Б.Г. Ананьевтің ойлары құнды. Оның айтуы бойынша отбасы статусы баланың да статусы болып келеді және ата-ананың, баланың болсын қандай да бір міндеттерді атқаруы сол отбасының өзіндік отбасылық дәстүрлерін сақтап қалады. Отбасындағы өмірге деген көзқарасын, отбасына деген көзқарасын өзіне сіңіріп алған бала болашақ өміріне жолдаманы да сол көзқараспен құрастырады. Сондықтан да ата-аналардың балаларына дұрыс тәрбие берудің бірнеше жолын қарастырайық. «Адам ұрпағымен мың жасайды», - десе, мәңгі жасағысы келген адам атадан балаға ауысатын қара шаңырағын көзінің қарашығындай қорғап, болашағының үздіксіз өркендеуін үнемі қалт жібермейтін болған. Отбасындағы қалыптасқан көзқарас өте күрделі де жүйелі мәселе екендігі баршаға аян. Отбасы құрылымына ата-

-ананың денсаулығы, материалдық-экономикалық жағдайы, отбасы мүшелерінің саны, тұратын жері, бәрі-бәрі әсерін тигізбей қоймайды. «Ел болам десең, бесігіңді түзе», – деп М. Әуезов айтқандай, баланы дұрыс тәрбиелеу әрбір ата-ананың қасиетті борышы, қоғам алдындағы міндеті. Әрбір ата-ана балаларының алғашқы тәрбиешілері. Олар өзінің отбасындағы басты тұлғалары. Ата-ананың бала алдында жеке басының өнегесі мен беделі болуы тиіс. Әсіресе ананың орны ерекше. Ерекше болатын себебі, ананың адамгершілігі, мейірімділігі, төзімділігі, даналығы балаға деген сүйіспеншілігі – басты нәрсе. Сонымен бірге әрбір ата-ана өз мінезінің қалыптылығын, тұрақтылығын, өзін-өзі тәрбиелеуін, өзіне талап қоя білуін жетілдіре түсуі тиіс. Сонда ғана ол бала жүрегінен тиісті орын алады. Ал ананың борышы – жанымен тәні таза, рухани бай, дені сау бала өсіру, баланың бойына еңбекке сүйіспеншілік, патриоттық сезім арттыру, дарыту, өз бақытын өз Отанының гүлденуімен көре білушілікті сіңіру. Ананың балаға деген махаббаты талап қоюшылықпен ер жүректікпен, қайсарлықпен жамандық пен кесірлікке төзбеушілікпен ұштастыра білу қабілетінен тұрады. Сөз жоқ әрбір ата-ана баласының жан дүниесін түсініп, оның жүрегіне жақын болып, шынайы досына айналса – мақсатына жеткені. Бұған қоса ол баласының бойына әкеге деген атасы мен әжесіне деген, аға-інілеріне, апа-сіңілілеріне, қарындастарымен, ағайын туыстарына деген ыстық сүйіспеншілігін, туыстық сезімін, сыйлау, адамгершілік қасиеттерін, махаббатын дарыта білсе соның жемісін өзі де көреді, басқалар да зор алғысын білдіреді.

Педагогика ғылымының даму үрдісінде отбасының тәрбие мәселелері нақты теориялық мазмұндармен толықтырылып отырған. К.Д. Ушинский, Л.Н. Толстой, П.Ф. Лесгафт, Ы. Алтынсарин, М. Жұмабаев, Н. Құлжанова тағы басқалары балалардың отбасылық тәрбиесін ұйымдастыруда олардың жас және дербес ерекшеліктерін анатомиялық және физиологиялық нышандарын, психикалық даму деңгейлерін ескере отырып тәрбиелеу қажеттіліктерін зерттеген. Қарым-қатынас мәдениеті дағдыларын қалыптастыру үрдісі адамгершілік және гуманизм қағидаларына негізделеді. Отбасының педагогикалық, психологиялық үрдісінде дұрыс ұйымдастырылған қарым-қатынастар балалардың көзқарастарының дамуына, мінез-құлықтарына, балалардың өзге адамдармен араласуына әсері зор. Жеке тұлға (бала) қарым-қатынас тәсілдерін, мінез-құлықтарын өз бақылауына, эмпирикалық тұжырымдамаға сүйене отырып, үлкендерге еліктей отырып отбасындағы барлық қасиеттерді санасына сіңіре береді. Бала өз бетінше қарым-қатынастың жағымды және жағымсыз жақтарын ажырата ал-

майды. Қателіктер мен тәжірибелер арқылы бала адамзат қоғамындағы өмір сүрудің қарапайым нормаларын меңгереді. Сонымен қатар ұл балалармен қыз балалар арасындағы қарым-қатынас мәдениеті дағдыларын қалыптастыруда, олардың саналарында болашақ ер адам мен әйел адамдардың арасындағы қарым-қатынастары жайлы түсініктерді қалыптастыруда үлкен рөл атқарады. Көптеген ата-аналар бала тәрбиесіне уақыттарының жетіспеушілігін қазіргі әлеуметтік-экономикалық, нарықтық жағдайларға байланыстырып, өз балаларының адамгершілік мінез-құлықтары үшін жауапкершілікті мектепке ғана жүктегенді қалайды. Осыған орай А.С. Макаренконың ата-аналарға қатысты айтқан нұсқа сөздерін келтіруге болады: «Балалармен сөйлесу кезінде, оларға бір нәрсені үйрету немесе оған бір нәрсені бұйыру кезінде ғана тәрбиелейміз деп ойламаңыздар. Сіздер балаларыңызды өз өмірлеріңіздің әрбір сәтінде, тіпті үйлеріңізде болмасаңыздар да тәрбиелеп тұрасыздар. Сіздер қалай киінесіздер, басқа адамдармен қалай сөйлесесіздер, басқа адамдар туралы не айтасыздар, қалайша қуанасыздар, қалайша қайғырасыздар, достарыңызбен дұшпандарыңызбен қалай араласасыздар, қалай күлесіздер, қалай газет оқисыздар – осының барлығы балаға үлкен әсер береді». Кейбір ата-аналар жұмыстың қиындап кетулерінен шаршағандарын себеп етіп тұрса да, адамзат тарихында олардан да көбірек қоғам үшін қызмет ете отырып өз балаларының тәрбиесіне аса көп көңіл бөле алмаған белгілі қайраткерлер мысалдары қаншама. Отбасындағы үлкендердің өз іс-әрекеттеріндегі бір ізділік, моральдық тұрақтылық, адамгершілік нормалары мен талаптарына сай болуы – баланың мінез-құлқының дұрыс бағытта болуының және оны жағымсыз әсерлерден сақтаудың жалғыз кепілі. Отбасындағы қарым-қатынастар шын ниетпен құрылған болса, онда балалар басқа адамдармен араласуы барысында осындай жақсы қасиеттерді сақтап қалуға тырысады. Отбасында өзара көмек көрсету, кішілерге үлгі-өнеге болу, бірін-бірі қолдау, үлкендерге сый құрмет көрсету, бірлесе істеген еңбек нәтижесінде ортақ жетістіктер қуанышына бөлену, бірлесе өткізген демалыс уақыттары – барлығы балалар жүрегінде ерекше із қалдырады. Ата-аналар балаларын белсенділікке ынталандыруы, оларды тек бағынышты субъектіге ғана айналдырмай, оның тұлғалық қасиетін ескеріп, еркін дамуына, ішкі қабілеттерін ашуға жағдай жасаулары керек. Психологияда ата-аналардан балаға тек бала деп қарамай, оны өздерімен тең құқылы қарым-қатынасқа қатысушы деп бағалап, оның идеяларымен, көзқарастарымен, қызығушылықтарымен санасуы керек.

Ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынастар арасында мынадай ерекшеліктер айқындалады.

- ата-аналардың коммуникативтік мүмкіншіліктері;
- ата-аналармен балалар арасындағы қалыптасқан қарым-қатынас сипаты;
- ата-аналардың қарым-қатынасты шығармашылықпен ұйымдастыры білуі;
- балалардың дербес ерекшеліктері.

Ата-аналар үшін қарым-қатынас өнерін меңгерулері балаларды ашық әңгімеге шақыруларына, олардың сырларын, құпияларын сақтай алуларына байланысты болады. Осындай сенімді қарым-қатынастар ата-аналардың өз балаларының ерекшеліктерін дұрыс білуге оған артқан сеніміне негізделеді. Егер де ата-аналар өз сөздерінде тұрмаса, берген уәделерін орындамаса бала жүрегінде сенімсіздік пайда болады, бала сырын ашып айтпайтын болады. Отбасындағы ата-ананың бірлігі, бірін-бірі құрметтеуі, әдептілігі, мәдениеттілігі, қандай да мәселені шешуде пікірлерінің үйлесімділігі, рухани жағынан өсіп, дамуы – бала тәрбиесіндегі жақсы, ұнамды қасиеттердің бірі. Осындай қасиеттермен ата-ана баланы әдептілікке тәрбиелейді. Отбасының тұтастығы, беріктігі-бала тәрбиесіне қажет нәрсе. Балаға ешқашан өтірік айтуға, орынсыз ұрсуға, бетін қайтарып, зекуге, қол жұмсауға болмайды. Бұлай істеу ата-анамен бала арасындағы қарым-қатынасты, өкінішке соқтыруы мүмкін. Бала тәрбиесінде ұсақ нәрсе жоқ. Отбасында әрбір ата-ана бала тәрбиесіне көңіл қойып, мән беріп, уақыт тауып, бақылауға алғаны жөн. Отбасы тәрбиесінде үлкен мән беретін нәрсе баланы бақылау және сенімділік білдіру болып табылады.

Қорытындылай келе, отбасындағы бала тәрбиесінің өте маңызды мәселе екендігін алға тартамыз. Қай заманда, қай елде болса да отбасының адамзат ұрпағына тигізетін ықпалымен әсерін өмірдегі басқа ешнәрсенің күшімен салыстыруға болмайды. Ата-ананың тәрбиесі бала мінезінің ірге тасы. «Тәрбие – табалдырықтан басталады» нақылы өмірден алынған шындық. Бала тәрбиесі – нәзік те күрделі, әрі қоғамдық жауапкершілікке жатады. Бала – өмірдің гүлі, сол әлеуметтің болашағы. Баланы тәрбиелі де, саналы азамат етіп өсіргіміз келсе, ең алдымен өзіміз кіршіксіз таза, тәрбиелі адам болуымыз керек. Адамгершілік пен саналықтың бастапқы қарапайым белгілерін өнегелі отбасында дарытқан баланың болашағы жарқын, өмірі мәнді болмақ.

Педагогтарға арналған психологиялық тренинг

Ж. НҰРМАХАНОВА

Мақсаты: педагогтардың кәсіби шаршауының алдын алу.

Жүргізуші: А. Морроу адамның ішкі жағдайын анықтайтын, кәсіби шаршауды сынаушы, анық эмоционалдық бейнені ұсынды. Осыған байланысты, сіз өз бейнеңізді кәсіби шаршаумен байланыстырып елестетуіңіз қажет және суретке өз көзқарасыңызды айтуыңыз керек.

Теориялық бөлім «Кәсіби шаршау дегеніміз не?»

Кәсіби шаршау – адамның ішкі дүниесіне жағымсыз эмоциялардың жиналуы. Ол жұмыс жасаушының эмоционалды-энергетикалық және жеке тұлғалық ресурстарын әлсіретеді. Мұндайда, іс-әрекеті қарым-қатынасыз болмайтын адамдар зардап шегеді.

Кәсіби шаршауды анықтауда үш көзқарас қалыптасқан:

- * өзін-өзі бағалауы төмендейді (жұмысшы өзін енжар, дәрменсіз сезінеді, содан кейін бұның бәрі агрессия және күдер үзуге алып келеді);

- * жалғыздық (адамдармен қалыпты байланыс орната алмаған жағдайда);

- * эмоционалды әлсіреу (шаршау, депрессия, сырқаттанып қалу – гастрит, бас аурулары, қан қысымының жоғарылауы, созылмалы шаршау белгілері).

«Ашу жапырақтары» мен «Көмек ақысы» жаттығулары.

Бір ұжымда бір ер адам жұмыс жасады, онымен ешкім қалыпты байланыс жасай алмады. Ол шулы, тыныштықты бұзушы, адам төзгісіз мінезді болды. Бірнеше айдан кейін, ұжымдағы кедергілерге байланысты, ол басқа мектепке ауысып кетті. Директор оны артынан барып, оны қайтып оралуға көндірді. Айналасындағыларға былай деп түсіндірді: «Нанға ашытқы қалай керек болса, бұл адам да бізге сондай қажет. Егер ол бұл жерде болмаса, сіздер өз ашуларыңмен тітіркенулеріңмен жұмыс жасауды үйренбес болар едіңдер, сондықтан мен оны қайтардым».

Сіздердің ойыңызша, педагогтар не нәрсеге үйренеді, адам ұжыммен жұмыс жасай отырып, бұл қарым-қатынас жеке және кәсіби қорларын немен толықтырады?

«Өзіме қуаныш сыйлау үшін не жасай аламын?» жаттығуы.

Әдістері: күлкі, қалжың;

- жақсы нәрселер туралы ойлар;
- бұлшық еттерді босаңсыту;
- суреттерге, қымбат заттарға, гүлдерге қарау;

- жоғарыдағы күштерге ойша жүгіну;
- күн сәулесінде шомылу;
- су процедуралары;
- таза ауада демалу;
- кітап оқу, фильмдер тамашалау;
- қошемет, жақсы тілек, мақтау айту.

Өз-өзін реттеу әдістері:

* Тыныс алу (жүйке жүйесі орталықтарының өршуін төмендету, релакцияларға мүмкіндік береді);

* «Мамықша» жаттығуы. Сіздің мұрныңыздың алдында 10 метрдей қашықтықта мамықша ілулі тұр. Соны сіз бірқалыпты тыныс алу арқылы тербелтпеуіңіз қажет.

* «Ауа» жаттығуы. Терең дем шығарып, демді ұзақ ұстап тұрып, содан кейін біраз уақыт ішке қарай қатты дем алып, сосын демді ұстап тұрасыз.

* Бұлшық етті босаңсу: үш кезеңді: жұмылдыру, сезіну, босаңсыту. Келесі реті төмендегідей орындалады; бет (маңдай, ауыз, тіс) желке, иықтар, кеуде тұстары, жамбас, іш, қолдың басы, табан.

* Өз-өзін мақтау; тіпті ең маңызды жетістік болмаса да, өз-өзіңізді дауыстап былай деп мақтауыңыз қажет: «Қандай керемет, сен қандай ақылдысың! Бәрі сәтті шықты, жақсы болды!».

* Мойындау; күнде жұмысқа барар алдында, айнаға қарап тұрып өз-өзіңді сендіріп былай деп айтуың керек: «Мен әрине, мінсіз емеспін, бірақ жеткілікті дәрежеде жақсы адаммын!».

Жадынама

Әлсіреудің, шаршаудың алғашқы белгілерін байқаған жағдайда не істеуіңіз керек?

Алдымен бар нәрсені мойындай біл.

Адамдарға көмектесетін адамдар өздерінің психологиялық ауыртпалықтарын жоққа шығаруға тырысатындар. «Мен кәсіби шаршаумен аздап зардап шегемін» деп өз-өздеріне мойындау қиын. Оның ішіне – рационалды, травматикалық жағдайлар, дене мен сезімнің тас болып қалуы.

Бұл «өз күшінің» белгілері екендігін, адамдар көбінесе бұндай пайда болуды да дұрыс бағаламай жатады. Кейбіреулер өз белсенділігімен қиындық жағдайларды жасыруға тырысады. Осылайша адамдар өздерін жұмысқа арнап, басқаларға көмектеседі. Әрине, басқаларға көмек беру біраз уақыт жеңілдік беруі мүмкін. Бірақ оның бәрі тек уақытша ғана. Бұндай белсенділік қауіпті.

Есте сақтаңыз: өз сезіміңізді және белсенділігіңізді жасыру, сіздің қалыпқа келуіңізді баяулатады.

Біріншіден, сіздің жағдайыңызды басқалардың физиологиялық және эмоционалдық қолдауы жеңілдетуі мүмкін. Өзіңіздің жағдайы-

ңызды басқамен әрқашан бөлісу жеңілдетеді және сіз өзіңізді жақсы сезінетін боласыз.

Екіншіден, жұмыстан тыс уақытта оқшаулануға тырысу керек. Отбасыңыз, жақын достарсыз, бір уақыт өз-өзіңізбен қалу өте қажет. Бұл өз сезіміңізге есеп бере білу болып табылады.

Шаршау кезінде не істеу керек және не істемеу керек?

- * өз сезіміңізді жасырмаңыз. Өз эмоцияларыңды көрсетіңіз және достарыңызбен бөлісіңіз;

- * болған жағдайдың бәрін айтыңыз, жасырмаңыз. Оңаша немесе басқамен бірге барлық мүмкіндікті қараңыз;

- * біреу сізге бір нәрсе айтып немесе қол ұшын беріп жатса, қысылмаңыз, қабылдаңыз. Қысылу тоқтамға жол ашады;

- * шаршау, қиын жағдай өздігінен кетеді деп күтпеңіз;

- * ұйқы, демалыс, ойлануға жеткілікті уақыт бөліңіз;

- * отбасыңызға, достарыңызға, жұмыста өз қалауыңызды тура, анық, нақты айтыңыз;

- * өз өміріңіздің тәртібін қалыпты ұстауға тырысыңыз.

Егер шаршау терең сатыда болған болса, мыналарды ескеріңіз.

Ескерту: бұл үшін арнайы жұмыс қажет. Бұл жұмысты өз-өзіңізден жасамаңыз. Бұндай күрделі жұмысты (науқастық) тек кәсіби маман психологтармен бірге жасай аласыз.

Маған кәсіби көмек қажет деп өзін-өзі мойындау нағыз ерлік болып табылады.

Өйткені, психологиялық емдеу негізі – адамға өз-өзін жинақтауға, өмір сүруге көмектесу. Алдымен күрделі жұмыстар болады, бірақ ол өзін-өзі бақылауға кедергі жасамайды. Ол ішкі жан дүниені тазалайды, жаңа сезімнің қалыптасуына көмегін тигізеді.

Кәсіби жұмыстың тағы бір түрі – өзіңнің өмірлік мақсатыңды, қызығушылығыңды нақтылау, өз-өзіңе, басқаға және жұмысқа қарым-қатынасыңды жақсарту.

Бұл жерде – «Мен бейнесі» қалыптасуына септігін тигізеді, өз өміріңнің құндылықтарын, денсаулығын жауапкершілікпен қолдауға және жұмысына кәсіби позициясын алу.

Осылайша әрбір қадам бойынша басқа адамдарға деген қарым-қатынасы мен мүмкіндіктері өзгереді. Адам өз-өзіне сенімділік күш алады. Бұдан шығатын қорытынды адам – эмоционалдық шаршау белгілерінен арылып, әрі қарай жаңа қарқынмен жұмыс жасауға дайын болады.

Балаңыздың өзіңізге деген сенімін қалай оятасыз?

С. КУЛЖАБЕКОВА

Мақсаты: жас ұрпақты жан-жақты, парасатты, ақылды, ой-өрісі биік азамат етіп тәрбиелеуде ата-ана рөлінің маңызын арттыру, ата-анаға бала тәрбиесіндегі қарым-қатынас жайлы түсініктер беру арқылы білімдерін көтеруге көмектесу. Баланың қандай жағдай болмасын өзіне деген сенімін жоғалтпауына жағдай жасауда сынып жетекшісімен, психологпен, медбикемен бірлесе жұмыс атқаруға шақыру.

Барысы: сәлемдесу.

Психолог: Қош келдіңіздер, құрметті ата-аналар!

Бой сергіту жаттығуы.

«Ата ана», «Бала» сөздеріне мағлұмат беру. (Сөйлем арқылы, мақал-мәтел арқылы, т.б.)

«Ата-ана...» деп бастап не үшін құрметтеуге лайық екендігін, ата-ананың өз баласы үшін жасайтын жақсылықтары жөнінде айтады. Мысалы, ата-ана:

- жарық дүниеге әкелуші;
- аялап өсіреді;
- бар мейірімін төгеді (жақсы көріп аймалайды);
- баласына тек жақсылық ойлайды;
- баласы үшін жанын беруге әзір (баласы ауырса немесе ол қатерге ұрынса, «баламды қалдырып, менің жанымды ала гөр!» - деп құдайға жалбарынады);
- материалдық қажеттіліктерді қанағаттандырады (неше жасқа келсе де, киім кигізеді, тамақтандырады);
- рухани қанағаттандырады (оқытады, жақсылықтарға үйретеді), т.б.

Дәл осылай «Бала» сөзіне де анықтама беріледі.

Шағын дәріс: Яғни сіздер, ата-аналар, өздеріңіз бала үшін кім екендеріңізді білесіздер, ал балаларыңыздың да сіздер үшін қаншалықты қымбат екенін байқадық. Бала әрқашан да ата-анасының қолдауын күтіп, аялы алақанының жылуын сезінгісі келеді. Ата-анасы тарапынан осындай мейірім сезінген баланың ғана үлкен сенімі оянады.

Бала табиғаты сезімтал келеді. Оған айтылған сөздер әсер етіп қана қоймайды, сол сәттегі ата-анаға көзқарасы, дауыс екпіні, бет-әлпетіндегі өзгерістерді тез байқап қояды. Әрине, әр ата-ана баласына деген сезімін түрлі жеткізеді. Дегенмен де, бұл жерде шы-

дамдылық көп әсерін тигізеді. Қателескен жағдайда оған шыдамдылық керек. Басқа біреудің баласымен салыстыруға, балаңызға кінә артуға болмайды. Жалпы, біз күнделікті көңіл аудара бермейтін қарапайым нәрсенің өзі, ойланбай айтылған ұрыс сөз де баланың жанын ауыртып, өзіне деген сенімсіздігін туғызады. Сөйтіп, бала бір сәтсіздіктерге ұрынады. Кездескен қиыншылықтарды жоюға дәрменсіз болады. Сондықтан кез келген шешімді қабылдауға асығыстық жасауға болмайды. Балаңыз сіздің оның ісіне немқұрайлы қарамай-тыныңызды көретіндей, оны тыңдауға дайын екеніңізді байқайтын-дай болсын.

Біздің бүгінгі тренинг сабағымыздың эпиграфы ретінде А.С. Макаренконың: «Сіз өз балаларыңыздың тәрбиесін бастамас бұрын өзіңіздің мінез-құлқыңызды тексеріңіз. Сіздің мінез-құлқыңыз – нағыз шешуші нәрсе. Ата-аналардың өзіне талап қоюы өзінің әрбір қадамын қадағалап отыруы – тәрбиенің ең бірінші және ең басты әдісі», - деген ұлы сөзін алғым келіп отыр.

Слайд.

Сұрақ: Қазіргі ата-ана бойындағы қасиеттеріне көңіл бөле ме? Сынды көтере ала ма екен? Тренинг сабағында тек шындық қана айтылатынын ескеріп қояйын.

Ойын:

1. Өзіндік презентация (1. Аты-жөні; 2. Мен істей аламын 3 сөйлем жазу; 3. Мен жақсы сезінетін орта; 4. Мен сенетін үш адам; 5. Өзім туралы естігім келетін үш сөз)

2. Өз бойыңызға өзіңіз бағалайтын үш жақсы қасиетіңізді атаңыз;

3. Енді өз бойыңыздағы өзіңізге ұнамайтын кем дегенде үш нашар қасиеттеріңізді жазыңыз да оны ақтап алыңыз. Яғни, жаманның өзінен жақсылық көре білуіңіз керек. Сондықтан осы жаман қасиеттеріңізді сізге тигізер пайдасымен ақтайсыз. Яғни, адам өз мінез-құлқының жақсы-жаманын ашық мойындай алса ғана оны түзете алады.

Ата-ана да адам, олардың да қателесетін ағаттық жіберетін кездері болады. Бірақ ата-ата баласының қателігін байыппен түсіндіріп, көзін жеткізе отырып, тәрбиелеуі керек.

Тапсырма. Ата-анаға баламен қарым-қатынасында баланың үмітіне балта шабатын кінәлайтын сөздер беріледі. Осы сөздерді олардың өз күшіне сенім тудыратындай, жақсы қолдау көрсете алатындай сөздермен алмастыру керек.

1. Сенен ешқандай жақсылық шықпайды;
2. Неге сен басқа балалардай емессің?
3. Немене ұсқынсыз болып кеткенсің, шашың дудыраған, үстің кір-кір;
4. Тағы осылай істесең, менен таяқ жейтін боласың;
5. Сенің кесіріңнен өмірі жолымыз болмайды.

- Былай қарасаңыз, көңіл аударатын нәрсе емес секілді, бірақ «Ойланбай сөйлеген ауырмай өледі» деген сөздің мәнін де білуіміз қажет. Ата-ананың әрбір ойланбай сөйлеген сөзі баланың өмір сүру ағысын өзгертіп жіберуіне әкеп соғады. Осының алдын алу үшін мына сөздерді алмастырып көріңіздер. Кінәламай сенім тудырыңыз.

1. Сенің де қолың өмірде бір нәрсеге жететініне сенгім келеді. Оқу озаты не екпіндісі боласың;

2. Сенің де басқалардан ерекше болуға құқың бар, сенің де қолыңнан келеді;

3. Үстіңді ретке келтір, шашыңды тара, киіміңді ауыстыр;

4. Біз саған қиыншылықты жеңуге көмектесеміз, екінші олай жаман қылық жасама;

5. Үлкендердің өмір жолында болып жатқан ыңғайсыз жағдайларға сен кінәлі емессің. Сенің болашағың алда, үлкен ғалым, жақсы дәрігер, білімді ұстаз болуды арманда.

Жағдаят беру.

Беті-қолы тырналып, көйлегі жыртылғын бала үйіне келіп, бір баламен төбелесіп қалғанын айтып береді. (Әкелер өз жауаптарын, аналар өз жауаптарын ұсынады)

Енді жауаптарыңызды мына жауаптармен салыстырып көріңіздер:

1. Сені ұрған ба? Неге есеңді алмадың?

2. Тағы да төбелеске араластың ба? Тура әкеңе тартқансың;

3. Кім ұрды сені? Тап қазір оның әке-шешесіне барамын;

4. Бүгінгі ісіңді тұра тұр, осыдан әкең келсін, бәрін айтып қоямын;

5. Жуынып кел де, тамаққа отыр. Содан соң не болғанын бастан аяқ айтып бересің.

Осындай үйреншікті жауаптар ойланбастан айтылып жататыны белгілі. Ал, сіздер, онша мән бермейсіңдер де, осы жауаптардың эмоционалдық мәнін бала өте дәл нәзік қабылдайды. Яғни:

1. Ананың баласына жеке басының қасиетін сезінуді білдіру ниеті;

2. Ананың жұбайына деген қарым-қатынасының жақсы еместігін байқауға болады;

3. Алғашқы ойды қайталайды. Анасының баласына жеке басын сезінтуі болады;

4. Шешесі өзіне сенімсіздігін байқатады, баласына әсер ете алмайтынын байқатып тұр;

5. Анасы баласының жағдайын әбден түсінгісі келеді.

Яғни, біз өз баламыздың құлазыған көңіліне ортақ бола алуымыз керек. Кейбір ата-аналар «Баламыз екеуіміз өте суықпыз. Ол өте тұйық, үйде еш нәрсе айтпайды» деп налиды. Ол не себептен? Не-

ліктен бала ата-анасына сенімсіздікпен қарайды? «Әке-шеше мені бәрібір түсінбейді» деген түсінік балада қалай пайда болады? Ата-анаға баласымен ағынан жарыла сөйлесу оңайға түспейді. Бала ата-анасының өзі туралы ойлайтының, толғанатынын байқай бермейді. Оларды тек «ақыл айтушы, бұйырып сөйлеуші» ретінде ғана түсінеді. «Мораль оқуды ғана біледі» деген ойда болып, ата-анасын тек құрғақ ақыл беруші ретінде ғана қабылдайды. Міне, баланың осылай ойлануына тек ата-ана тарапынан жіберілген қателік, баласының өзіне деген сенімділігін оята алмауы себеп болады.

Слайд. Яғни, жалпы жоғарыда айтылғандарды түйіндей келе, тағы бір жаттығу жасап көрейік.

«Аяқталмаған сөйлем» әдісі. Өз ойларыңызбен аяқтап көріңіз.

- Егер баланы үнемі сынап отырса, ... (оның оқуға құлқы болмайды)

- Егер балаға үнемі күлсе, ... (ол бұйығы болып кетеді)

- Егер баланы үнемі мақтайтын болса, ... (ол өз қадірі үшін оқиды)

- Егер бала төзімділікте өссе, ... (ол басқаларды түсінуге тырысады)

- Егер бала адалдықта өссе, ... (ол адал болып жетеді)

- Егер бала қауіпсіз жағдайда өссе ... (ол адамдарға сеніммен қарайды)

- Егер бала кекшілдікте өссе ... (ол қатыгез болып өседі)

- Егер бала түсіністікте және сүйіспеншілікте өссе ... (ол әлемнен махаббат табуды үйренеді)

Слайд. «Сіз қандай ата анасыз?» (Тест жүргізу)

1. Кез келген істі тастай салып баламен айналысасыз ба?

2. Балаңыздың жасына қарамай, онымен ақылдаса аласыз ба?

3. Балаңызбен қарым-қатынас барысында жасалған қателіктеріңізді мойындайсыз ба?

4. Өзіңіздің қателігіңіз үшін кешірім сұрайсыз ба?

5. Балаңыздың жасаған ісі ашуландырған кезде өзіңізді ұстап, ашуды жеңе аласыз ба?

6. Балаңыздың орнына өзіңізді қоя аласыз ба?

7. Бір сәтте сізге мейірімді адам деп сенуге бола ма?

8. Өзіңіздің басыңыздан өткен, балалық шағыңыздан ескерілетін жағдайды айтасыз ба?

9. Балаңыздың жүрегін жарақаттайтын сөздерді атамауға тырысасыз ба?

10. Балаңызға уәде беріп, жақсы мінез-құлқын ескере отырып, уәдеңізді орындайсыз ба?

11. Балаға қалаған ісін жасауға, өзін ұстауға кедергі жасамай, бір күн еркіндік бересіз бе?

12. Басқа бала сіздің балаңызға дәрекілік көрсетсе, себепсіз ренжітсе, көңіл аудармайсыз ба?

13. Балаңыздың көз жасы, дәрекі еркелеуі уақытша екенін білесіз, соған қарсы тұра аласыз ба?

Жауабы: 1. Иә – 3 балл. 2. Кейде ғана – 2 балл. 3. Жоқ – 1 балл.

0-16 балл. Бала тәрбиесі – сіз үшін үлкен мәселе. Бала тұлғасын дұрыс қалыптастыру үшін педагог немесе психолог мамандардың көмегіне сүйеніңіз.

16-30 балл. Балаға қамқорлық жасау – бірінші кезектегі маңызды іс. Сіздің бойыңызда тәрбиешілік қабілет бар, бірақ тәжірибеде әрқашан бір қалыпты бағыттағы мақсатпен әрекет етесіз. Кейде қатал, кейде мүлдем жұмсақсыз. Сізге бала тәрбиесіне жауапкершілікпен қарау керек.

30-39 балл. Бала сіздің өміріңіз үшін ең құнды болғаны. Сіз балаңызды тек түсініп қана қоймай, әр ойын тануға, сыйлы көзбен қарауға тырысасыз.

«Айға қону» ойыны. Біз айға бардық. Қайтар кезде кемеміз бұзылып қалды. Арамызда екі кісінің қайтуға мүмкіндігі бар. Сол екі адам кім болады? Қане, еске түсіріп көрейік, кімнің жерде орындалмай қалған, орындауға тиісті өте мәнді, маңызды ісі бар? Соның екі маңыздысын таңдап аламыз. Сіздер үшін ең маңызды нәрсе не? Әр күніңіз босқа өтіп жатқан жоқ па?

«Перзент – жеміс» жаттығуы. Ата-ана – жеміс ағашы, яғни жеміс ағашы – сіздер өздеріңіздің мінез-құлықтарыңыз іс-әрекеттеріңізге баса назар аударсаңыздар оны түзеуге тырыссаңыздар – онда жеміс ағашының жемісі дәмді болады, яғни, балаларыңыз тамаша азамат болады. Балаларыңызға үнемі қамқор болып өздеріңізге деген сенімділігін оятыңыздар. Ал енді, өздеріңіздің осы жиналыстан алған әсерлеріңізді түйіндеп, соны қорғап шығыңыздар.

Бүгінгі жиналыста сіздер бала тәрбиесінің оңай емес екенін байқап отырған боларсыздар.

Тренинг сабағымыздың соңында бір-бірімізге тілек тілейік. Келіңіздер, қолдарымыздан ұстайық. Сіздің өсірген балаларыңыз сіздерді ылғи да қуанытып, қуанышқа бөлей берсін!

Оқушыларға арналған психологиялық тренинг

Ж. ХАМЗИНА

Мақсаты: қатысушылардың басқа адамдарды белсенді қабылдауын қамтамасыз ету, қызықты ақпарат алу.

Психолог: Бөлменің ортасына шеңбер бойымен отырамыз. Қазір біз сәлемдескенде, бір-бірімізді саяси тұлғалармен, киноактерлермен, тарихи адамдармен, әдеби жанр бейнелерімен теңеуді қолданамыз. Теңеу жасаған адамға қатысушылардың кез келгені неге ондай теңеу қолданғаны туралы сұрай алады.

Психолог: Енді қатысушыларға тағы бір рет қарап жаңа ғана тағайындалған атымен тағы бір рет сәлемдесіңіз.

Психолог: Өздеріңізді қалай сезінесіздер, ойларыңызбен бөлісіңіздер.

Рефлексия сұрақтары:

1. Сізге өз есіміңіз ұнады ма?
2. Кімге қатысушыларды теңеу қиынға соқты?
3. Кімге оңай болды? Не үшін?
4. Не үшін осындай теңеуді таңдадыңыз?

Ескерту: әрбір қатысушыда бейджик болуы керек, олар тренинг барысында қойылған есімдерін қолдануға тырысуы керек.

«Импульс» жаттығуы

Мақсаты: қатысушылардың көңіл-күйін көтеру, зейінділігін арттыру.

Уақыты: 10 минут.

Психолог: Бәріміз орнымыздан тұрамыз. Ортаға өз еркімен бір қатысушы шығады. Ал қалғанымыз бір-біріміздің қолымыздан ұстап импульс жібереміз. Ортадағы адам импульстің кімнен өткенін табуы керек. Егер дұрыс тапса, сол адам ортаға шығады. Егер таппаса 2-3 рет мүмкіндік береміз. Ортаға келесі қатысушы шығады.

Қорытынды. Қатысушылардың сезімдерімен бөлісуі.

Рефлексия сұрақтары:

1. Кімге импульсті табу қиын болды? Не үшін?
2. Кімге оңай болды?
3. Қандай сезімде болдыңыздар?

Психолог: Мен сіздерге шар беремін, сол шарға сіздер бүгінгі өз көңіл-күйлеріңізді бейнелейсіздер. Яғни топтық сурет салу түрінде

өтеді. Суретке әрбір қатысушы өзіндік бір үлесін қосады.

- Шыққан суретке қатысты әркімнің ойы және сурет қаншалықты қатысушылардың көңіл-күйіне сай келеді.

«Шеңбер» жаттығуы

Нұсқау: шеңбер сызылады сол шеңбермен бір оқушының көзі байланып, нұсқаушының айтуы бойынша 50 рет секіруі керек. Секірген кезде шеңберден шықпауы керек.

Жаяу жүру – біздің ең маңызды қозғалысымыз. Ол біздің дене-мізді зақымдауы және баяу бұзуы немесе сізге денсаулық пен қуат беруі мүмкін. Орталықтан неғұрлым алыс кетсеңіз, жүруіңізде қателіктер мен зиянды паразиттік қозғалыстар соғұрлым көп болады. Егер сіз орталықта болсаңыз, онда сіздің тірек қимыл аппаратыңыз дұрыс жұмыс істейді.

Қорытынды жаттығу.

Психологі: Қатысушылар бір-біріне тілек айтады. Ол жіп арқылы болады. Яғни бір қатысушы тілек айтады да, сол тілек бағытталған адамға жіпті лақтырды. Осылайша топтағы қатысушылар аяқталғанша жалғасады.

- Жіпті қайта ораймыз, осы тілектеріңіздің орындалуына тілектеспін.

Ескерту: Жіп әрбір қатысушыға тек бір рет келуі керек.

Орта буын оқушыларына арналған психологиялық тренинг

Б. БАҚТЫҒАЛИЕВА

«Белсендіміз, біргеміз» тақырыбындағы тренинг сабағының жоспары.

Мақсаты: ортаңғы буын оқушыларының белсенділігін арттырып, ортамен байланысын арттыру

1.«Сәлемдесу» тренингі.

Мақсаты: қатысушыларды бір-екіге бөліп ішкі және сыртқы шеңбер құрып аламыз. Бір-біріне қарап тапсырмалар орындайды.

1. Қорқынышпен сәлемдесу;
2. Қуанышпен сәлемдесу;
3. Қанағаттанбай сәлемдесу;

4. Беделді сәлемдесу;
5. Таңырқап сәлемдесу;
6. Кінәлап сәлемдесу;
7. Келемеждеп немесе әзілдесіп сәлемдесу;
8. Бүгінгі күнге сәттілік тілей отырып сәлемдесу.

2. «Ватмандағы саяхат»

Ойынға ватман мен бояулар керек. Бұл ойынды топпен немесе жеке балаңызбен ойнауға болады. Сіздің ұсынысыңыз: «Біз бүгін бірге ватманға саяхатқа шығамыз. әрқайсымыз кезекпен ватманға жақындап суреттер саламыз. Ойынның талабы қылқаламды немесе маркерді ватманнан үзбей сурет саламыз. Егер маркерді ватманнан үзсеңіз онда басқасы келіп, өз суретін сала бастайды. әр қасында 10 секунд ғана бар. Әр түрлі сызықтарды салуға, түрлі-түсті бояуларды қолдануға рұқсат».

3. «Қандай кейіп?»

Мақсаты: Оқушылардың ұялшақтың сезімін төмендету.

Мұғалім ахуал тізімін таратып береді. Бір бала оқушылардың қандай кейіпте қатып тұрып қалғанын шешу керек. «Толқиды теңіз бір, толқиды теңіз екі, толқиды теңіз үш. Қуаныш фигурасы (ахуал тізімін қара), орнында қатып тұрып қал». Ахуалдар тізімі: қуаныш, ыза, үрей, мейірім, қызығушылық, ұялшақтық, жетістік.

Осындай тренингтер өткізілсе, балалардың бойындағы ұялшақтық мінездері төмендеп, көп көмек болары анық. Ондай балалар мұғалімнің назарында үнемі болуы керек. Әр баланың дұрыс дамып, жетілуі сіздердің қолдарыңызда.

Мен осы баяндамамды шығыс данасы Абдул Баханың сөзімен аяқтағым келеді: Мұғалімнің еңбегі бағбан еңбегімен пара-пар, өйткені бағбан әртүрлі өсімдіктерді күтіп, баптайды. Кейбір өсімдіктер күн сәулесін сүйсе, кейбіреулері – салқын самал көлеңкені, кейбіреуі ағынды су жағасын, ал кейбірі тау шыңын сүйеді. Кей өсімдік құмдақты жерді, кейбірі құнарлы, шұрайлы жерлерді ұнатады. Әрқайсысы өзіне тиімді күтімді қажет етеді, ал олай болмаған жағдайда нәтижесі қанағаттандырылмайды.

4. Жаттығу. «Сөйлемді жалғастыр»

Жақсы өмір – бұл.....

Бақытты адам – ол.....

Мен адамдардың жоғары бағалаймын.

Менің өмірімнің маңызы мынада.....

Менің өмірім – ол ...

Менің көңіл-күйім көбінесе ...

Менде нашар көңіл-күй пайда болады, егер...

Айналадағы әлем – ол...

Менің достарыма деген қарым-қатынасым...

Жалғыздық мен үшін ол ...

Оқу мен үшін ол...

Егер мен оқудан шығып кетсем...

Мен ойлаймын, біздің отбасымыздың бір-біріне деген қарым-қатынасы...

Отбасылық қарым-қатынас дегенді мен былай деп түсінемін...

Неке (брак) мен үшін...

Ата-анамның алкогольге деген қарым-қатынасы...

Менің ата-анам спирттік ішімдіктерді қолданады.

Өз өмірімді қию туралы ойлар мені..... мазалайды.

Мен өз түрімді, келбетімді..... деп ойлаймын.

Пікір алмасу. (Оқушыларға сөз беріледі)

Адам тумысынан жамандыққа үйір емес. Жақсылық адам бойына бала кезде егіледі. Ол жылдар өте келе өніп шығады. Жақсылық өнімінің өніп шыққаны, оны жамандықтың арам шөптері басып кеткені сонда ғана белгілі болады.

Жанұядағы тәрбиені адам өз өмірінің «алтын бесігі» мектеп қабырғасында жалғастырып, өмір заңдылықтарын үйренеді.

Кешірімді болу,кек сақтамау, әділ болу өмірге керекті қағидалар.

Барлық адамдар тең құқықты, ерікті, қадірлі. Өмір сүру құқығы адамның бас бостандығы мен жеке өмір сүру еркі қасиетті болып табылады.

Адам бойында жақсы қасиет әр оқушының өз отбасын сыйлауынан басталады.

5. «Сенің есімің» жаттығуы.

Мақсаты: топ ішінде жағымды атмосфера қалыптастыру, өздерін жоғары бағалауға дағдыландыру.

Әр оқушы өз есімін параққа жазып, әр әріпіне жағымды сөздер табады. Мысалы: Дамир

Д – денелі

А – ақылды

М – мықты

И – инабатты

Р – романтикалы

Жағымды сөздерді жазғаннан кейін барлығы оқып шығады.

6. Жаттығу «Сиқырлы сөз – Иә»

Мақсаты: көңіл-күйді көтеру, өзіне деген қалыптасқан қатынастан шығу.

Нұсқау: психолог әр түрлі сұрақтар дайындайды, кейін оқушылар өздері сұрақтарды дайындайды.

Мысалы: Сенде миллион теңге бар ма?

Саған мұхит ұнайды ма?

Сен мейірімдісің бе?

Сенің шұлығың жыртық па?

Сен билегенді ұнатасың ба?

Сен біреуге ғашықсың ба? Т.б.

Сұрақтың дұрыс немесе бұрыстығына қарамастан оқушылар Иә деп жауап беру керек.

7. Жаттығу «Футболкадағы қолтаңба»

Мақсаты: Өзін өзі құрметтеу, өзі туралы ойын дамыту

Қатысушыларға парақ таратылады, оған өз футболкаларына қандай жазу жазатындары туралы жазу керектігі айтылады. Ол жазу адамның бір нәрсеге бейімділігі туралы айтылатындай – олардың немен айналысатынын, ойындарын, әлемге қатысын және т.с.с білдіруі керек. Бірнеше қолтаңба ойлауға да болады. Жұмысқа 5-10 минут беріледі. Осыдан кейін қатысушылар өздерінің қолтаңбалары туралы әңгімелейді.

Жаттығуды талдау.

Осы қолтаңбалар не туралы айтады. Өзіміз туралы өзге адамдарға не айтқымыз келеді? Бәрінен де ұнайтын қолтаңба қандай? Өзіңнің қол таңбаң ұнай ма? Оны өзгерткің келе ме? Әр түрлі қатысуға қандай қолтаңба ойлауға болады?

8. Жаттығу «Мен сізді тыңдап отырмын»

Мақсаты: Қарым-қатынастың тәсілдерін меңгеру, тыңдай білу іскерлігін жетілдіру.

Қатысушыларға парақ тартылады. Олар бөлмеге отырғызылады. Қатысушылардың әрқайсысының міндеті жазбаша түрде бірқатар сұрақтарға жауап беру. Сұрақтарды алдын-ала тақтаға немесе үлкен қағазға жазып қою керек. Сұрақ: мен жеңіл түрде тыңдай аламын ба? Мен үнемі тыңдап отырған сыңай танытамын ба? Эмоциялық реңмен айтылған сөзді мен сезінемін бе? Мен сұқбаттасушының сөзін үнемі бөлемін бе? Мені мұқият тыңдамайды деп, маған айтты ма? Егер тыңдау қызықсыз болса, мен қалай тыңдаймын? Әңгімелесуші баяу сөйлесе, мен алаңдамаймын ба? Әңгімелесушінің мінез-құлқындағы қателіктерге менің қатысым қалай? Мен асығыс қорытынды жасамаймын ба?

Қорытынды: Жұмыс аяқталған соң қатысушылар шеңбер бойымен отырады, парақтарын өткізбейді. Жаттығу бойынша пікірлер талқыланады.

Авторлар туралы мәлімет Сведения об авторах

АЙТКОЖИНА Гульмира Жаксылыковна – педагог-психолог КГУ «Средней школы-гимназий имени К.И. Сатбаева» с. Жансугурово, Аксуский район, области Жетісу.

АШАБАЕВА Айшагүл Нұрғалиқызы – №12 орта мектептің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі. Қонаев қаласы, Алматы облысы.

БАҚТЫҒАЛИЕВА Бұлдыгүл Бақтығалиқызы – Пятимар жалпы орта білім беретін мектебінің педагог-психологы. Жаңақала ауданы, Батыс Қазақстан облысы.

БЕЙИСОВА Райхан Токтимановна – МКҚК №37 «Арман» балабақшасының тәрбиешісі. Астана қаласы.

БУЛАТБАЕВА Айгуль Абдимажитовна – научный руководитель, доцент кафедры педагогики и образовательного менеджмента факультета философии и политологии КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы.

КУЛЖАБЕКОВА Сая Ондасынқызы – №38 мектеп-лицейінің ағылшын тілі пәні мұғалімі. Астана қаласы.

ЛЮ ЮАНЬ Чжу Жань – магистрант 2 курса специальности Педагогика факультета философии и политологии КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы.

МҰРЗАХМЕТОВА Марина Келдыбаевна – Ы. Алтынсарин атындағы дарынды балаларға арналған мектеп-интернатының өзін-өзі тану пәні мұғалімі. Қостанай қаласы, Қостанай облысы.

НУРЖАКИПОВА Мария – педагог-психолог средней школы №4. с. Жапек батыр, Илийский район, Алматинская область.

НҰРМАХАНОВА Жанат Тажмұханқызы – №1 орта мектептің педагог-психологы. Ақтөбе қаласы, Ақтөбе облысы.

РАХИМЕТИЛДАЕВА Боранкүл Икранқызы – Бірлес орта мектебінің педагог-психологы. Сәлімбай ауылы, Т. Рысқұлов ауданы, Жамбыл облысы.

ХАМЗИНА Жұмагүл Қуанышбайқызы – Подстепный жалпы орта білім беретін мектебінің педагог-психологы. Теректі ауданы, Батыс Қазақстан облысы.

Индекс 75487
Мектептегі психология -
Психология в школе
журналы

050036, Алматы қаласы,
Мамыр-2 ы/а, 13-7.
Тел/факс: 8 (727) 255-72-94.

Индексі 75487

